

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Boj o Slovensko:

Separatistické státní útvary na Slovensku 1918 - 1919

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Autor: Tomáš Bandžuch
Rok: 2007/2008
Studijní obor: Politologie
Vedoucí práce: Doc. Vratislav Doubek, PhD.

Praha
2008

Místopřísežné prohlášení

"Prohlašuji, že jsem bakalářskou vypracoval samostatně a s využitím uvedených pramenů."

V Srchu, dne 11. 5. 2008

Tomáš Bandžuch

Poděkování:

Tímto chci poděkovat všem těm, kteří mi pomáhali proplout úskalími tvorby této práce. Tedy především Doc. Vratislavu Doubkovi, PhD. za jeho ochotu, s nímž usměrňoval můj badatelský zápal.

Svým kolegům ze semináře za cenné rady a připomínky k vnější podobě této práce.

Jozefu Bebiakovi za jeho překlady z maďarského jazyka.

A konečně své rodině za neutuchající podporu ve chvílích, kdy jsem spíše než s nimi žil s pány Dvortsákem, Janouškem a Károlyim.

OBSAH:

OBSAH	4
ÚVOD	5
I.) NEZÁVISLÁ SPIŠSKÁ REPUBLIKA	7
1. Formování Ideje.....	7
2. Vznik, trvání a zánik	10
3. Dozvuky.....	12
II.) SLOVENSKÁ LIDOVÁ REPUBLIKA	15
1. Formování ideje.....	15
2. Vznik, trvání a zánik	20
3. Dozvuky.....	26
III.) SLOVENSKÁ REPUBLIKA RAD	28
1. Formování Ideje.....	28
2. Vznik, trvání a zánik	36
3. Dozvuky.....	51
ZÁVĚR	54
LITERATURA	56

ÚVOD

Roku 1918 se rozpadla dualistická Rakousko-Uherská říše na několik nástupnických státních útvarů. Zatímco v „rakouské“ části soustátí se podařil tento přerod vcelku pokojně a jednotlivé její oblasti nastoupily poměrně rychle nezávislý vývoj, země Svatoštěpánské koruny prodělaly v letech 1918 - 1919 bouřivý přerod ze středně velkého státu s kvazivelmocenskou pozicí v malou středoevropskou zemi. Tento vývoj byl podmíněn mimo jiné rozdělením dvou třetin území bývalého Uherského království mezi okolní země.

Tato práce se tedy zabývá těmito „nepokojnými léty“ na Slovensku - jednom z území, nad nímž tehdy ztratila budapeštská vláda kontrolu. Neklade si pochopitelně za cíl prozkoumat v komplexnosti tuto turbulentní dobu, neboť studie takového rozsahu by byla zdaleka nad její rámec. Snaží se podchytit pouze jeden její aspekt, který je zvláště v posledních letech silně opomíjen - problém separatistických státních útvarů, které oficiálně odmítaly státoprávní spojení svého území jak s Maďarskem, tak i s Československem. A to ať se jednalo o regionální státní útvar utvořený menšinou k zajištění její svébytnosti (Nezávislá spišská republika), stát vybudovaný na národním základě (Slovenská lidová republika - SLR) či snad stvořený na revolučně-marxistické pozici (Slovenská republika rad - SRR).

Tato práce má poukázat na kořeny, z nichž idea samostatnosti u každého z těchto států vzešla, na jeho podmíněnost vývojem v okolních státech (tedy především v Maďarsku a ČSR), a na jeho vztahy k nim. Rovněž tak by se měla pokusit objasnit, jaké byly motivace jeho „otců zakladatelů“ a zjistit do jaké míry se snažili ve prospěch idey tohoto státu zasahovat i po jeho zániku. A konečně by měla zodpovědět na otázku, zda měl ten či onen státní útvar naději na reálnou existenci a kdo (pokud vůbec někdo) a jak se na něj pokoušel navázat.

Co se literatury týče, nepatří toto téma v soudobé literatuře mezi příliš frekventované, avšak přesto se objevilo několik textů, které se zabývají touto problematikou alespoň rámcově. Jakožto celkový úvod do problematiky bojů na území Slovenska je pro čtenáře prakticky nepostradatelná vynikající monografie Mariána Hronského *Boj o Slovensko a Trianon*¹, v níž je však otázka těchto státních útvarů jen letmo načrtnuta v několika odstavcích. Poměrně významným příspěvkem je i kniha Dušana Tomáška *Nevyhlášená válka*², jejíž nevýhodou je ovšem jistá schematičnost a silně antimad'arský postoj autora. Na druhou stranu je zde však SLR a SRR věnován mnohem větší prostor než u Hronského.

¹ HRONSKÝ, Marián: *Boj o Slovensko a Trianon 1918-1920*, Bratislava 1998

² TOMÁŠEK, Dušan: *Nevyhlášená válka: boje o Slovensko 1918-1920*, Praha 2005

Co se pak vývoje v Maďarsku a Československu a jejich vztahů ke slovenskému území ve sledovaném období dotýče, je záhodno upozornit na dílo Evy Irmanové *Maďarsko a versailleský mírový systém*³ a známou knihu Ferdinanda Peroutky *Budování státu*⁴, v níž je vývoji na Slovensku věnováno několik kapitol.

Jednotlivé státní útvary jsou v literatuře zastoupeny poměrně různorodě – zatímco informace o Nezávislé spišské republice je třeba dohledávat pouze v rámci děl, která se zabývají komplexnějšími dějinami německé minority na Slovensku či popřípadě regionálními dějinami, je případ SLR popsán již lépe a to především v dílech východoslovenského historika Ladislava Tajtáka.

Nejdokonaleji zmapovanou se tak díky několika monografiím a sborníkům stává SRR. Je bohužel smutnou pravdou, že všechny tyto práce pocházejí z padesátých až osmdesátých let a jsou silně poplatné dobové ideologii. Na druhou stranu však vděčíme tehdejšímu zájmu o SRR několika přínosným edicím dokumentů, které v této práci zastupují dvě knihy vyšlé jednak editorskou péčí Márie Chmelárové⁵ a pak také pánů Milei a Smutného⁶.

Z děl encyklopedického charakteru je pak nedocenitelnou pomůckou především *Slovenský biografický slovník*⁷, který obsahuje stručné medailónky několika představitelů těchto států.

³ IRMANOVÁ, Eva: *Maďarsko a versailleský mírový systém*, Ústí nad Labem, 2002

⁴ PEROUTKA, Ferdinand: *Budování státu I. – IV.*, Praha, 1991

⁵ ed. CHMELÁROVÁ, Mária: *Slovenská republika rád: Výbor dokumetov*, Košice, 1969

⁶ ed. SMUTNÝ, Anton, MILEI, György: *Slovenská republika rád: Dokumenty*, Bratislava, 1970

⁷ red. MINÁČ, Vladimír: *Slovenský biografický slovník: od roku 833 do roku 1990 I. - VI.*, Martin, 1986-1994

I.) NEZÁVISLÁ SPIŠSKÁ REPUBLIKA

1. Formování Ideje

Je poměrně zajímavým faktem, že jako první se proti českému pronikání na Slovensko postavili vyhlášením samostatného státu nepříliš početní spišští Němci⁸, kteří se tím snažili mimo jiné dát najevo svou oddanost starým Uhrám.

K vysvětlení takového zdánlivého rozporu, jakým bezesporu bylo vyhlášení nezávislosti spojené s loajalitou, je třeba nejprve uvést několik faktů o německém osídlení na Slovensku.

Němečtí kolonisté se na území Horních Uher⁹ objevili poprvé již ve 14. století a od té doby sem přicházely s různou intenzitou další a další osídlovací vlny, díky nimž se stalo německé osídlení pestrou mozaikou dialektů i náboženství¹⁰. Roku 1918 tak žilo na Slovensku okolo sta tisíc obyvatel hlásících se k německé národnosti¹¹, kteří se soustřeďovali do třech velkých národnostních ostrovů. K prvnímu náležela Bratislava a osídlení na Žitném ostrově, druhý tvořila horní a dolní Spiš a třetí se rozkládal na středním Slovensku kolem Kremnice.

Z těchto tří skupin se odnárodňovací proces, jemuž byly podrobeny všechny nemaďarské národnosti ve starých Uhrách, projevil nejvíce právě na spišských Němcích. Tato převážně protestantská komunita se skládala z městského patriciátu, který během devatenáctého století většinou přijal uherskou identitu¹², a nižších vrstev rolníků, řemeslníků a horníků¹³.

Tato situace měla tedy za výsledek onen zdánlivý rozpor: ačkoli se tedy spišští Sasové sami chápali díky svému mateřskému jazyku jako Němci, politicky sami sebe považovali za uherské patrioty, kteří zůstávají plně loajální k uherské vládě. Důkazem toho je i fakt, že na Spiši nenašel výraznější odezvu téměř žádný ze spolků, které si kladly za cíl uherské Němce národnostně probudit¹⁴. Ostatně i pro tato sdružení byli spišští Němci jen jakousi národopisnou kuriozitou – jejich hlavním cílem byli Němci v Sedmihradsku, Banátě a západních Uhrách. Vždyť i k první uherské německé straně, již byla Německá lidová strana Uher (Ungarländische deutsche Volkspartei – UDVP), přihlásili na Spiši pouze jednotlivci¹⁵.

⁸ Někdy nazýváni též spišští Sasové.

⁹ Felvidék – historické území v Uhrách, které se víceméně kryje se Slovenskem

¹⁰ KOVÁČ, Dušan: Německo a Německá menšina na Slovensku, str. 14-15

¹¹ Jedná se o velice hrubý odhad, jelikož Uherské statistiky pojem národnost nepoužívaly, takto zapsaní tedy jsou jen Němci, kteří uvedli Němčinu jako svůj první dorozumivací jazyk (mnozí – zvláště na Spiši uváděli jako svůj jazyk Maďarštinu), Kováč uvádí celkový počet 150 000 Němců (na Spiši 45 000), Tajták udává celkový počet pouze 67 000.

¹² od roku 1880 nebyla na Spiši ani jedna německá střední škola

¹³ KOVÁČ: str. 14-19

¹⁴ tamtéž, str. 33 - 34

¹⁵ tamtéž, str. 29

Nicméně Němci celkově měli na Spiši poměrně silné pozice. Sčítání obyvatel z roku 1921 uvádí, že kupříkladu v okrese Poprad tvořila německá menšina 25% obyvatelstva, v okrese Levoča téměř 9% a relativně početní byli Němci i v okresech Stará Ľubovňa a Spišská Nová Ves¹⁶.

Takové tedy bylo zhruba postavení spišských Němců na konci roku 1918, kdy se měli nejprve pokusit o udržení integrity Uherska a posléze dokonce o samostatný stát. Pochopitelně že i místní maďarská správa se pokoušela o zachování tohoto regionu v rámci Uher obdobnými prostředky, ale pro nepočetnost maďarské menšiny¹⁷ se nemohli uchýlit k tak radikálnímu kroku jako zdejší Němci. Z několika takovýchto akcí v maďarské režii stačí uvést svolání Spišské národní rady¹⁸ pod předsednictvím Tibora Madrássyho, do níž vyslalo každé Spišské město po dvou zástupcích a která hned v den svého vzniku 16. listopadu zaslala Károlyiho vládě spis, v němž se rozhodně stavěla za zachování integrity Uher.

Němci se zpočátku chovali podobně¹⁹. Jejich hlavní představitel²⁰ – šéfredaktor „oficiálního“ týdeníku spišských Němců Karpathen-Post Guyla Andor Hefty²¹ a spisovatel dr. Artur Weber²² - se natolik ztotožňovali se svou uherskou identitou, že hned poté, co začalo být zřejmé, že by Spiš mohla připadnout některému z nově vytvořených států, rozvinuli spolu s dalšími zástupci tohoto proudu širokou agitaci zaměřenou jak na místní slovanské obyvatelstvo, tak i navenek k těm, kteří budou patrně o budoucnosti regionu rozhodovat.

„Vnější“ kampaň vedená mimo jiné pomocí Karpathen-Post argumentovala především tezí, že o příslušnosti země by měli rozhodovat ti, kteří tu vytváří nějaké hodnoty²³ - čili převážně Němci, jelikož Slováci jsou většinou jen podruhy a nekvalifikovanými zaměstnanci. Protože, jak hlásal článek s titulkem „*Vzbuďte se!*“ otištěný v Karpathen-Postu 24. října 1918:

¹⁶ ZMÁTLO, Peter: Z kultúrno-spoločenskej činnosti spolkov a škol v okrese Stará Ľubovňa v rokoch predmnichovskej ČSR 1918-1938 in Z Minulosti Spiša, VII-VIII str. 159 (Gábzdilová-Olejníková a Olejník uvádějí ve své studii počty mírně se lišící od těchto, navíc udávají, že německá menšina tvořila ve Staré Ľubovni 14%, ve Spišské Nové Vsi 12,6% a v Kežmarku takřka 47% obyvatel).

¹⁷ Podle výše citovaného sčítání byly na Spiši i okresy, v nichž počet obyvatel Maďarské národnosti nepřesahoval stovku.

¹⁸ Důvod, proč byli náhle Uherskou vládou obyvatelé Spiše považováni za národ, je blíže vysvětlen v části pojednávající o Slovenské lidové republice.

¹⁹ Již 4. října se jejich zástupci sešli v Kežmarku, kde proklamovali svou věrnost Uherské vládě a vyjádřili se za zachování územní integrity Uherského státu. – viz MURCKO Michal, Vznik Československa a okres Stará Ľubovňa in Z minulosti Spiša VII – VIII 1999/2000, str. 146

²⁰ Oba byli poměrně mladí - roku 1918 jim bylo teprve třicet let. - viz Personenregister, in MOMMSEN, KOVÁČ, MALÍŘ, MAREK: Der erste Weltkrieg und die Beziehungen zwischen Tschechen, Slowaken und Deutschen, str. 311, 321

²¹ Více informací o něm viz KOVÁČ: str. 56, Slovenský biografický slovník II. (E-J), str. 346 (Heslo Hefty, Artur) – rovněž je znám jakožto propagátor zimních sportů a horolezec, který vykonal několik prvovýstupů ve Vysokých Tatrách.

²² viz KOVÁČ: str. 56 - Udržoval styky se zahraničními německými spolky, přičemž na objednávku Spolku pro Němce v zahraničí sepsal publikaci o spišských Němcích.

²³ TAJTÁK, Ladislav: Vznik Československa a východné Slovensko, str. 20

„Vše, co tu je a stojí, vytvořili Němci, zem i půda je z velké většiny v německých a maďarských rukou a na celé Spiši není jediný vzdělaný člověk, který by se hlásil ke Slovákům... Byli jsme Němci, jsme Němci a chceme Němci zůstat! A jako Němci jsme byli Uhry, jsme Uhry a chceme Uhry zůstat.“²⁴

O týden později zašly Karpathen-Post v této své politice ještě o krok dál, když se v nich objevilo provolání ke spišským Němcům z pera Artura Webera:

„Jak by se ale slučovalo s Wilsonovským kulturním ideálem, kdyby kvetoucí Spišskoněmecká kultura byla nekultivovaným slovanským masám vydána na milost a nemilost? Jeví se nemožným stavět tyto slovenské masy na roveň historicko-kulturním nárokům spišských Sasů.“²⁵

Takováto stanoviska ovšem nemohla být předestřena před ostatní obyvatele Spiše. Tady měly přijít na řadu argumenty, pomocí nichž se místní elity snažily mezi lidmi vyvolat strach jednak z asimilační politiky Československa²⁶ a jednak z toho, že by případná válka spojená s přechodem pod svrchovanost některého nového státu mohla zasáhnout i jejich doposud klidnou župu a ještě zhoršit neutěšenou hospodářskou situaci:

„K Spišskému lidu! Žijeme v těžkých časech. Vznikají nové státy a my jsme přestáli čtyřletou válku. Je na čase, abychom se vrátili k pokojné práci a rány, které nám způsobila válka, s rozvahou vyléčili. Toho ale můžeme docílit jen tak, že doma udržíme pokoj, že všichni obyvatelé naší stolice zachovají pořádek. Všeljací cizí buřiči přicházejí a líbivá hesla lidu našeptávají, ke zradě na zemi a na králi jej navádějí. Ty buřiče jen s klidem pošlete pryč, protože o nás rozhodne až všeobecná mírová konference. Do té doby bychom ale měli zůstat spojeni s naší tisíciletou vlastí, od níž všechno k životu, jako mouku, cukr a jiné potřebné věci... dostáváme. O to by se nové státy nedokázaly postarat, protože samy nemají. Když nepřátelé zaútočí na náš kraj, chraňme naše hranice, aby zde neplenili, nepokoje nebo nepořádek sem nezanesli a do větší bídy nás nepřivedli. Utvořme jako v Sedmihradsku jeden

²⁴ cit. dle BOBRÍK Miroslav: Die Deutschen in der Slowakei und die Slowakische frage, in MOMMSEN, KOVÁČ, MALÍŘ, MAREK: str. 136

²⁵ tamtéž, cit. dle str. 137

²⁶ viz tamtéž

uherský, německý a slovenský výbor, které se pod předsednictvím spišského župana postará o udržení pokoje.“²⁷

K založení takového Německého národního výboru skutečně došlo již 18. listopadu, kdy se do Kežmarku sjelo přes 200 zástupců spišských Němců a vytvořilo zde Hornouherskou národní radu uherských Němců (Oberungarischer Volksrat der Deutschungarn). Týž den byla přijata i deklarace, jíž se tato rada zavazovala usilovat o setrvání Spiše v rámci Uherského státu – a pokud by to pak nebylo možné, měla žádat právo na sebeurčení a vyhlásit samostatnou Spišskou republiku.

2. Vznik, trvání a zánik

Ovšemže ihned od samého počátku se našlo i mezi Němci dost těch, kteří si životaschopností tohoto útvaru – ať již jeho oficiální jméno mělo znít Zipser Republik, Republica Scepusia²⁸ či snad dokonce Scepusia köztársaság²⁹ - nebyli zcela jisti.

Takovýmto pochybovačům se pak snažili přívrženci Heftyho a Webera dokázat, že Spiš může být díky svým přírodním krásám magnetem pro zahraniční návštěvníky – podobně jako Švýcarsko, jemuž se ostatně tato republika měla blížít i svou multietnicitou³⁰.

Mezi takovéto zastánce a propagátory spišské autonomie a případné samostatnosti patřil i poslanec Dr. Tibor Kéler, který tyto případné státoprávní změny odvozoval z práva „Spišského lidu“ na sebeurčení. Koneckonců úředním jazykem tohoto státu se mělo stát německé spišské nářečí³¹.

Od 2. prosince již začínalo být jasné, že původně autonomistické hnutí se sice neochotně, ale zato s definitivní platností začíná přiklánět k plné nezávislosti. Toho dne se totiž Hornouherská národní rada spišských Němců obrátila na Károlyiho vládu se stížností na její dosavadní činnost (či spíše nečinnost) ve věci německé menšiny. Podle Karpathen-Postu se v onom memorandu mimo jiné objevila tato pohružka:

²⁷ cit. dle MURCKO: str. 145

²⁸ BOBRÍK: str. 137

²⁹ GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ Soňa, OLEJNÍK Milan: Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953, str. 16

³⁰ OLEJNÍK Milan: Impact of external factors upon formation of ethnicity – the case of German community living in the region of Zips – Práce je dostupná v elektronické verzi na adrese: <http://www.saske.sk/cas/4-2002/olejnik-st.html>

³¹ BOBRÍK: str. 136

„V případě, že uherská vláda nebude moci bránit Spiš, bude ve Spišské Nové Vsi vyhlášena nezávislá Spišská republika.“³²

Tato stížnost tedy signalizovala zcela jasný rozchod s Uhrami, což dále znamenalo další vyostření agitace za nezávislou Spiš, která již přeskočila z Karpathen-Postu i do dalších spišských novin jako byly kupříkladu maďarské Szepesi Lapok³³. Přesto však byly i v Národní radě stále osoby, které se na tak dobrodružný podnik, jakým by bezesporu Spišská republika byla, dívaly s krajním despektem. Právě na jejich pověření odcestoval Hefty do Budapešti, kde se 7. prosince setkal s československým zástupcem Milanem Hodžou a pokoušel se od něj získat příslib autonomie pro Spiš a spišské Němce ve vznikajícím československém státě³⁴.

Jelikož vyjednávání o tomto problému bylo vysoko nad rámec Hodžových pravomocí, československý emisar ve své odpovědi pouze uvedl, že Praha uzná národní a jazyková práva Němců v té míře, v jaké to bude odpovídat československé ústavě³⁵.

Přestože Němci později Hodžovy sliby značně zveličovali, nyní si museli přiznat, že takovýto výsledek neodpovídá v žádném případě jejich představám³⁶. Zákonitě tedy muselo dojít na onu tolik zpochybňovanou alternativu. K proklamování nezávislosti.

Dne 9. prosince byla na velkém shromáždění v Kežmarku slavnostně proklamována „Nezávislá Spišská republika“³⁷. Tento velkolepý název stěží mohl zastříti skutečnost, že Spiš již v brzkých dnech měla být cokoli jiného než nezávislá.

Tou dobou již stály československé jednotky v Žilině – vzdušnou čarou zhruba sto dvacet kilometrů od Kežmarku. Spiš teprve pomalu opouštělo uherské vojsko a četnictvo³⁸. A na sever od hranic se začínala aktivizovat Polská armáda.

K těmto problémům se přidávaly další. Slovenské obyvatelstvo, tvořící na území Spiše většinu, se s novým státem odmítalo ztotožnit, přičemž československá strana velice brzy zjistila tuto skutečnost i přes to, že na Spiši nevycházely žádné slovensky psané noviny³⁹.

Není tedy divu, že při takovém průběhu událostí, umocněných navíc faktem, že polské jednotky již dva dny po vyhlášení samostatnosti hranice spišského regionu skutečně

³² BOBRÍK: str. 137

³³ GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, OLEJNÍK: str. 16

³⁴ BOBRÍK: str. 138

³⁵ KOVÁČ: str. 56-57

³⁶ S podobným výsledkem skončila i výprava představitelů Spišských Němců do Turčianského Svätého Martina. – viz TAJTÁK: Vznik Československa... str. 21

³⁷ Selbstständige Zipser Republik

³⁸ Z větší části odešli až 10. 12.

³⁹ TAJTÁK: Vznik Československa... str. 21

překročily⁴⁰, získali velice rychle navrch ti, kteří o samostatné republice od samého počátku pochybovali.

12. prosince tak začali představitelé spišských Němců jednat v Liptovském Mikuláši s Liptovským výborem Slovenské národní rady (SNR), aby ještě téhož dne vyhlásili, že se k SNR připojují a že nastolení československé moci na Spiši přijmou přátelsky⁴¹.

O tři dny později je pak zahájeno obsazování Spiše československou armádou⁴², které skončilo na přelomu roku. Karpathen-Post ho později označil za „šetrné a téměř pokojné“⁴³.

3. Dozvuky

Politické snahy Spišských Němců se však ani po připojení k Československu nedokázaly odpoutat od jejich prouherské orientace. Dokazoval to mimo jiné fakt, že jejich politická strana Zipser Deutsche Partei (ZDP) se o přízeň voličů obvykle ucházela ve spojení s Maďarskými iredentistickými stranami, což ji mimo jiné stavělo proti spíše proněmecky orientované Karpathendeutsche partei (KdP), jejíž základnu tvořilo obyvatelstvo Bratislavy.

ZDP, která byla založena pod předsednictvím K. Brücknera již roku 1920, nikdy svým významem nepřesáhla význam regionální strany, jejíž zástupce v celostátním parlamentu zasedal jen díky předvolební dohodě se silnějšími spojenci. Přesto však na Spiši získala díky svým dvaatřiceti místním organizacím rozhodující vliv na veřejné dění, což bylo umožněno mimo jiné liberálními národnostními zákony, které umožňovaly ZDP působit na své voliče nejen politicky ale rovněž i kulturně.

Jelikož Weber působil jakožto tiskový atašé maďarského velvyslanectví v Berlíně⁴⁴ a Hefty se plně soustředil na svou redaktorskou práci v Karpathen-Post a činnost v rámci Karpatského spolku⁴⁵, kde zastával post zapisovatele a tiskového referenta, byla činnost strany takřka po celé meziválečné období spojena se statkářem z Tatranské Lomnice Andorem Nitschem⁴⁶, který se stal roku 1922 jejím předsedou a na tomto postu vydržel až do jejího zániku roku 1938.

⁴⁰ Více o bojích s Poláky, které končí až příměřím podepsaným 24. 12. viz MURCKO: str. 151-153

⁴¹ tamtéž, str. 21–22

⁴² Jedná se o počátek tažení, jehož průběh je zevrubněji popsán v části o Slovenské lidové republice

⁴³ BOBRÍK: str. 138

⁴⁴ Slovenský biografický slovník VI. (T-Ž), str. 346 (Heslo Weber, Artúr)

⁴⁵ Slovenský biografický slovník II. (E-J), str. 346 (Heslo Hefty, Július Andrej), Personenregister, in MOMMSEN, KOVÁČ, MALÍŘ, MAREK: str. 311, Karpatský spolek sám neměl až takřka do konce třicátých let výraznější politický akcent, jednalo se v podstatě o německo-maďarskou turistickou organizaci - více viz Encyklopédia Slovenska, str. 48 (heslo Karpathenverien)

⁴⁶ OLEJNÍKOVÁ-GABZDILOVÁ, OLEJNÍK: str. 14, BOBRÍK: str. 138 o něm uvádí, že již před svým vstupem do ZDP byl předsedou spišskoněmecké organizace Bund der Landwirte.

Během tohoto období vystupovala ZDP jakožto autonomní součást několika maďarských iredentistických stran⁴⁷, právě díky nimž se jí podařilo získat a udržet si mandát v poslanecké sněmovně.

S počátkem třicátých let a nástupem nacismu v Německu se však situace začala pomalu obracet v její neprospěch. Zpočátku se jí sice ještě dařilo odvracet snahy sudetoněmeckých organizací proniknout na Spiš⁴⁸, ovšem s postupem doby se i udržení pozic stávalo pro Nitsche čím dál tím obtížnější, neboť se KdP velice úzce přimkla a de facto sloučila⁴⁹ se sudetoněmeckou SdP, což jí umožnilo dosáhnout na finanční subvence z Berlína, kterým budapešťská podpora pro ZDP nemohla v žádném případě konkurovat.

Stejně tak končily pravidelným neúspěchem Nitschovy snahy o sjednocení německých hungarofilských sil do jednoho uskupení⁵⁰, což jen dále prohlubovalo závislost ZDP na maďarských stranách, která se stala neúnosnou v okamžiku, kdy k sobě začala po volbách roku 1935 hledat cestu sudetoněmecká iredenta reprezentovaná SdP a maďarské strany.

Jednou z překážek takového sblížení se stal právě Nitsch, jelikož jeho strana nabourávala obraz Henleina jakožto jediného představitele Němců v Československu⁵¹. Po delším váhání se tedy rozhodli představitelé maďarských menšinových stran ZDP obětovat a Nitscha tehdy zachránilo jen přátelské stanovisko Budapešťské vlády⁵². Ovšem i přes to se stávala jeho strana opuštěným torzem na stále temnějším nebi české politiky. Propagandou, terorem i poukazováním na úspěchy německého nacismu se podařilo henleinovcům takřka zlikvidovat členskou základnu Spišskoněmecké strany⁵³, která navíc ztratila všechny myslitelné domácí politické spojení⁵⁴.

V takovémto stavu se ZDP utápěla v nostalgii po plánech na Spišskou republiku a začaly se dokonce objevovat zcela nerealistické projekty na připojení Spiše coby autonomní oblasti k Polsku. Ovšem všechny tyto snahy vešly vniveč na podzim roku 1938, kdy se strana definitivně rozpadla a zanikla.

⁴⁷ Nejprve Krajinské křesťansko-socialistické strany, od r. 1925 Maďarské národní strany a r. 1936, po sloučení obou subjektů, Sjednocené křesťansko-socialistické a maďarské národní strany. - viz OLEJNÍKOVÁ-GABZDILOVÁ, OLEJNÍK: str. 14 - 15

⁴⁸ Takto se kupříkladu podařilo Heftymu doslova vyštvať ze Spiše Sudetského Němce F. Karmasina, který se později prosadil jako jeden z vůdců pronacistického směru. - viz KOVÁČ: str. 81

⁴⁹ Nový oficiální název zněl Karpatoněmecká strana - předseda Konrád Henlein.

⁵⁰ Neúspěchem tak skončila jak Německá lidová kancelář (Deutsche Arbeitstelle) z roku 1931, tak i Německá Německá sjednocená fronta (Deutsche Einheitsfront) o čtyři roky později. - viz Encyklopédia Slovenska VI. str. 569 (heslo - Zipser Deutsche Partei)

⁵¹ KOVÁČ: str. 101

⁵² tamtéž, str. 123

⁵³ viz tamtéž, str. 121 - V některých obcích se počet členů ZDP snížil na pouhé jednotlivce.

⁵⁴ Nabídka na spojení, kterou SdP učinila KSČ, byla pro Nitsche naprosto nemyslitelná.

Její předseda se později za Slovenského státu stal díky svým silně protinacistickým názorům jakousi nežádoucí kuriozitou, což mu roku 1940 vysloužilo uvěznění v Ilavě, ale na druhou stranu jej tento fakt po osvobození zachránil od odsunu do Německa.

Nicméně ve změněných podmínkách jaké Československo na konci čtyřicátých let bez výraznější německé menšiny nabízelo, už pro nezávislou Spišskou republiku zřízenou a řízenou Němci pro Němce nebylo místo.

II.) SLOVENSKÁ LIDOVÁ REPUBLIKA

1. Formování ideje

Další ze státních útvarů, jimž je tato práce věnována, se ani nesnažil zastřít svůj silně promaďarský charakter. Slovenská lidová republika (SLR), která vznikla v polovině prosince roku 1918, byla od počátku až do neslavného konce spjata s osudy Uher. Uherská vláda nejenže stála u zrodu samotné SLR, ale rovněž tak značnou měrou posilovala již šedesát let před jejím vznikem ideu, z níž její představitelé vzešli.

Úsilí uherské vlády o pomaďarštění slovanských a románských národů totiž počítalo mimo jiné s rozbitím jednoty těchto společenství podle etnických hledisek. Kupříkladu neměli být už žádní Slováci – jejich místo měli zaujmout Spišané, Gemerčané, Šarišané...

Tyto snahy se projevovaly především pokusy o kulturní oddělení jednotlivých skupin obyvatel a jejich ztotožnění s rodným krajem a centrální vládou v Budapešti bez mezičlánku národa. K tomu měla sloužit jednak nařízení uherského ministerstva školství o uzákonění jednotlivých nářečí jako vyučovacích jazyků na základních školách⁵⁵ a jednak čtená periodika, která vycházela se štědrou finanční i materiální pomocí budapešťské vlády. Pro východní Slovensko a především pro Šariš měly tuto úlohu sehrát noviny Naša Zástava vydávané od listopadu 1907 v Prešově⁵⁶. Od samotného počátku s tímto listem velmi úzce spolupracoval prešovský župní archivář a lokální žurnalista Viktor Dvorčák⁵⁷, o jehož politickém smýšlení nejlépe vypovídá fakt, že vedle spolupráce s Naší Zástavou prováděl svou „buditelskou činnost“ coby redaktor periodik Eperjesi Lapok⁵⁸ (1910-1917) a Eperjesi Ujság⁵⁹ (1917-1918) – přičemž druhé jmenované i sám vlastnil⁶⁰.

Ovšem přes tuto svou vykonstruovanost se mohlo hnutí za oddělení východních Slováků čili Slovjaků vykázat dějinami sahajícími až kamsi ke sporům o spisovný slovenský jazyk v polovině 19. století a celou řadou pozoruhodných osobností (především z řad katolického duchovenstva), což z něj spolu se štědrou vládní podporou činilo více než důstojného soupeře idey jednotného slovenského národa⁶¹. A uherská vláda jej s oblibou využívala pokaždé, když

⁵⁵ TAJTÁK: Vznik Československa..., str. 7

⁵⁶ GREGUŠ, Peter: Slováci – výtvar maďarórskej propagandy – článek dostupný na adrese <http://www.noveslovo.sk/archiv/2001-30/ominulosti.html#02>

⁵⁷ Ve slovensky psané literatuře se často používá slovenská varianta jeho příjmení (Dvorčák) vzácněji se lze setkat i s jinými variantami (Dvorcsák).

⁵⁸ Prešovské listy

⁵⁹ Prešovské noviny

⁶⁰ Slovenský biografický slovník I. (A-D), str. 534 (Heslo Dvorčák, Viktor)

⁶¹ O čemž svědčí mimo jiné fakt, že toto bylo jediné z vládou podporovaných „dezintegračních hnutí“, které vykazovalo nějaké pozitivní výsledky. - viz RYCHLÍK, Jan: Češi a Slováci ve 20. století I., Česko-slovenské vztahy 1914-1945, str. 66

chtěla zesílit maďarizační tlak na místní Slováky. Což se stalo poprvé vzápětí po Rakousko-Uherském vyrovnání a znovu po přelomu století, kdy se rovněž přistoupilo k informačnímu odříznutí Šariše od západního Slovenska. Politik a spisovatel Jozef Gregor Tajovský, který tehdy působil v Prešově jako zástupce Tatra banky, dokonce neváhal o zdejších poměrech napsat:

„...co se tu dělá s našimi novinami je neslýchané i v Turecku. Co se jen naposlouchali odběratelé urážek, jaké pokuty museli platit... jen proto, že naše noviny začali číst.“⁶²

Mezeru vzniklou nedostatkem tiskovin měla zaplnit právě Naše zástava, jejímž redaktorem se koncem první světové války stal již zmiňovaný Viktor Dvortsák, který byl tou dobou již všeobecně uznávanou vedoucí osobností východoslovenského hnutí a to především díky své knize veršů v šarišském nářečí⁶³. Dvortsák stavěl svou ideologii slovjačtví na značné odlišnosti východních Slováků od Slováků západních - a to nejen jazykové, ale i kulturní a hospodářské⁶⁴. Proto tedy musely být všechny pokusy ze západu o navázání jednoty chápány jakožto pokus o kulturní podmanění jedné národnosti druhou.

Od uherské vládě naprosto loajální skupiny kolem jednoho lokálního týdeníku ke vzniku alespoň formálně samostatného státního útvaru byla sice poměrně dlouhá cesta, avšak události mezi říjnem a listopadem 1918 posloužily jako neobyčejně silný akcelerátor i v tomto zatím poměrně klidném kraji.

S tím jak se blížil konec války, začalo se chvět i doposud neotřesitelné postavení maďarské vládnoucí třídy – tzv. gentry⁶⁵. Ovšem v uherském parlamentu se atmosféra prakticky nezměnila. Ještě 16. října, když hrabě Mihály Károlyi vystoupil ve sněmovně se svou památnou řečí, v níž mimo jiné konstatoval, že: *„Válku jsme prohráli, teď je nejdůležitější neprohrát i mír.“⁶⁶* se vládní poslanci s výkřiky *„Svinstvo!“* a *„Vlastizrada!“* vrhli na Károlyiho spolustraníky. Den nato napětí ještě více vystupňoval bývalý předseda vlády István Tisza⁶⁷, který sice přiznal porážku⁶⁸, ale vzápětí označil Česko-Slovenské snahy za falzifikaci

⁶² cit. dle: TAJTÁK, Ladislav: Separatistické a dezintegrační tendencie na Slovensku v 19 a 20. storočí, str. 115 in Acta historica neosoliensia 8/2005

⁶³ Vlasc a šerco – vyšla v Prešově roku 1909, o více než třicet let později vyšla znovu doplněná o některé básně – viz DULIČENKO, Aleksandr D.: Ostslowakisch - práce je dostupná na adrese: <http://www.uni-klu.ac.at/eeo/Ostslowakisch.pdf> (mimo jiné obsahuje i ukázkou z Naší zástavy).

⁶⁴ Je faktem, že východní Slovensko bylo infrastrukturou daleko spíše než na zbytek Slovenska napojeno na maďarské oblasti.

⁶⁵ Pozemková aristokracie – viz FASORA, Lukáš: Dějiny Maďarska 1918-1945, str. 4

⁶⁶ cit. dle: HRONSKÝ: str. 35

⁶⁷ Který byl zabit o čtrnáct dní později při astrové revoluci.

dějin spojenou s touhou Čechů rabovat a snahy volající po demokratizaci Uher za neopodstatněné.⁶⁹

Není se proto co divit, že když na půdě Budapešťského parlamentu poprvé a naposledy promluvil slovenskou řečí slovenský poslanec o slovenských požadavcích⁷⁰, snesla se na jeho hlavu bouře nevole:

„Kde je slovenský národ? V které župě žije? Kdo to vlastně je?... Odeberte mu slovo... Za ním stojí jen Češi... Slováci se stydí, že hovoří jejich jménem...“⁷¹

Ovšemže natolik zaslepený pohled popouzel nejen dosud utlačované národnosti, ale rovněž i mnohé Maďary. Heslem dne se stala změna a tu měl zosobňovat právě hrabě Károlyi, který patřil k největším kritikům současné vlády. Pod jeho vedením sestavily tři opoziční strany⁷² 24. října, čili den po pádu kabinetu hraběte Wekerleho, Národní radu, která se velice rychle stala jakousi neoficiální vládou země⁷³.

Král Karel IV.⁷⁴, však překvapivě místo Károlyiho nechal jmenovat po několikadenním váhání ministerským předsedou umírněnějšího Jánose Hadíka. Tento krok vyvolal po celé zemi jen další eskalaci demonstrací, které záhy přerostly v ozbrojený převrat známý jako astrová revoluce⁷⁵. 31. října tak král své rozhodnutí změnil a novým premiérem nechal jmenovat právě Károlyiho, který ze členů národní rady sestavil radikálně pacifistickou⁷⁶ a protifeudální vládu, od níž se obecně očekávalo, že zajistí Uhrám respekt na západě a pokud možno co nejmírnější zacházení ze strany velmocí. S tím také po Karlově abdikaci ukončil svou činnost starý sněm a byl 16. listopadu nahrazen rozšířenou národní radou, která obratem vyhlásila nezávislost země.

⁶⁸ Ovšem tato porážka byla pro Uhersko podle něj výhodou, jelikož mu po pádu Ruska dávala volné ruce na Balkáně.

⁶⁹ Složení sněmu, ke kterému tuto řeč pronesl, však to frázi neodpovídalo – v té době mělo v Uhrách volební právo pouze 6% obyvatel.

⁷⁰ Ferdinand „Ferdiš“ Juriga mluvil 19. 10. plně dvě hodiny - přičemž většinu této doby pochopitelně maďarsky, slovensky pronesl pouze vybrané části.

⁷¹ Cit. dle HRONSKÝ: str. 36

⁷² Sociální demokraté Ernő Garamiho a Zsigmonda Kunfiho, Buržoasní radikálové Oszkára Jásziho a Károlyiho Strana nezávislosti a osmačtyřicátníků.

⁷³ CARSTEN, Francis Ludwig: Revolution in central Europe 1918-1919, str. 52-54

⁷⁴ V Rakousku vládnoucí coby císař Karel I.

⁷⁵ Podle květin, které se v oné předdušičkové době na ulicích prodávaly a které si vzbouřenci zvolili za svůj symbol.

⁷⁶ IRMANOVÁ: str. 88 – Proslulým se stal v této souvislosti výrok ministra války Bély Lindera: „Není třeba více armády! Nikdy víc už nechci vidět vojáka!“

Nepokoje se lavinovitě šířily a nakonec musely zákonitě dospět až na východní Slovensko, kde však spíše než podobu politických demonstrací získávaly v lepším případě tvář protihladových či protidrahotních bouří, v tom horším obyčejného rabování.

Prvním a patrně nejhorším, z celé řady takovýchto excesů byla tzv. Prešovská vzpoura ve dnech 31. října a 1. listopadu 1918, kdy se vojáci převážně slovenské národnosti pod dojmem událostí v Budapešti rozhodli rozejít do svých domovů. Někteří však zůstali a spolu s místním lumpenproletariátem vyrabovali všechny obchody a hostince ve městě, zmocnili se vojenských skladů a počali střílet do vzduchu z kulometů. Nad ránem však do ulic vyšli maďarští důstojníci a vojáky dosud omámené alkoholem zajali, nebo pokud se postavili na odpor, na místě zastřelili. Dopoledne pak odsoudili ze tří stovek zajatců sto dvacet na smrt, některým se však těsně před popravou podařilo uniknout, takže se podařilo popravit pouze asi třetinu z tohoto počtu.

Desítky variací na toto téma probíhaly na celém území Slovenska, země se zmítala v anarchii, jíž potlačovaly vládní jednotky spolu s maďarskými dobrovolnickými sbory tím nejbrutálnějším způsobem⁷⁷.

Prešovská vzpoura je však z hlediska této práce zajímavá ještě jedním faktem. Na svolávání shromáždění, kde se vojáci o posledních událostech v Budapešti dozvěděli, se značnou měrou podílel právě Viktor Dvortsák⁷⁸, který v astrové revoluci viděl zcela jistě možnost pro svůj další kariérní vzestup.

Rozhodl se totiž, že dá slovjackému hnutí nový rozměr. Po vzoru Maďarské a dost možná i Slovenské národní rady založil spolu s právníkem Karolem Buliszem⁷⁹, jeho bratrem evangelickým knězem Ludovítem Buliszem⁸⁰ a farářem Liptajem⁸¹ Východoslovenskou národní radu (VNR).

Ta o sobě dala obyvatelstvu vědět 4. listopadu, kdy vydala leták *Východne Slovjaci*, který mimo jiné hlásal:

„Východní Slovjaci! Že by východní Slovjaci neměli žádat svých práv? I my chceme zůstat nadále Slovjaky... když vidíme, že západní Slováci se už rozhodli. Ale jak na nich můžeme

⁷⁷ více k tomuto tématu viz HRONSKÝ: str. 56-64

⁷⁸ HRONSKÝ: str. 55

⁷⁹ Někdy se používá i forma jména Bulissa či Bulisa.

⁸⁰ KLIMKO, Józef: Slovenská republika rad, str. 38

⁸¹ TOMÁŠEK: str. 36

záviset? Na nich, od kterých... celá naše kultura, náš jazyk zcela se odloučil. Ať jdou svou cestou a my půjdeme svou, když nechtějí jít s námi...“⁸²

Tento leták byl agitátory šířen i mimo Šariš a Abovsko-Turňanskou župu⁸³, kde měli žít Slováci především⁸⁴ a některé jeho kopie se dostaly až na severní Spiš.

Ovšem tím, co muselo případného pozorovatele na tomto letáku zarážet nejvíce, byla skutečnost, že zatímco sovensko-slavjacksá sounáležitost nemohla být uskutečněna kvůli rozdílnosti v jazyce, pro případné slavjacksá-maďarské vztahy považoval Dvortsák za základ něco zcela jiného, neboť jak napsal v petici za zachování celistvosti Uher:

„V tom hnízdečku s Maďary i my žijeme spokojeně, a ať jsou naše řeči různé, srdce a krev máme stejné.“⁸⁵

A aby mohli v onom „hnízdečku“ zůstat i nadále, obrátila se Dvortsáková VNR krátce po svém založení pamětním spisem na ministra pro národnosti Károlyiho vlády Jásziho a snažila se mu dokázat svébytnost východních Slováků.

Oszkár Jászi, který byl za svá národnostně smířlivá stanoviska již dlouhá léta vysmíván vládnoucími uherskými kruhy a oceňován nemaďarskými národnostmi⁸⁶ a který tedy celkem logicky měl za úkol zajistit smířlivé vyrovnání s představiteli doposud utlačovaných národů, nebyl tímto projektem zpočátku příliš nadšen. Bylo mu zcela jasné, že by uznáním Východoslovenské národní rady mohl proti sobě popudit oficiální slovenskou reprezentaci, s níž se Maďaři snažili usilovně navázat přátelské vztahy. Krom toho patrně necítil k Dvortsákovi a jeho společníkům příliš velké osobní sympatie, neboť jak později poznamenal ve svých pamětech:

„Poznal jsem vůdce různých separatistických hnutí (východní Slováci) a zjistil jsem, že za nimi nestojí... masy, ale že jsou to sluhové všeho schopného starého korupční' ho pořádku.“⁸⁷

⁸² cit. dle: MURCKO: str. 146

⁸³ Správní jednotka s centrem v Košicích – dnes je její území rozděleno mezi Slovensko (menší část) a Maďarsko

⁸⁴ Podle Dvortsákovy vymezení žili Slováci na pravém břehu Tisy, zatímco Slováci na levém břehu Dunaje.

⁸⁵ cit. dle: GAŠPAR, Ján: Po stopách bojů Československého vojska a legionářů v okolí Košic v roku 1919 průvodce po naučné stezce Kysak-Košická Belá-Medzev-Turňa nad Bodvou, str. 8

⁸⁶ Juriga ve své již zmiňované řeči pronesené v Uherském sněmu o něm mimo jiné řekl: „Divím se, jak se může Maďar vyšvihnout na takový stupeň objektivity.“ – Cit. dle: PEROUTKA Ferdinand, Budování státu I.: str. 219

⁸⁷ cit. dle: HRONSKÝ: str. 108

Přes to se však Východoslovenské národní radě podařilo získat z Budapešti peníze na svou další činnost i propagaci svých idejí na území východního Slovenska, ve které jí významně pomáhaly i místní orgány maďarské samosprávy.⁸⁸

Ovšem největším úspěchem VNR v této době byl získání sympatií novináře E. Hauptmanna, který měl pro maďarskou vládu vypracovat elaborát o situaci v Šarišské župě. Ten se právě díky vlivu VNR změnil takřka na oslavný spisek na Slovjaky, kteří prý raději chtějí mít v úřadě východoslovenštinou mluvícího Maďara než západního Slováka, který by se snažil posilovat pouze kulturní vliv svého národa, což by nakonec vedlo k začlenění i východního Slovenska do vznikající ČSR. Proto musí vláda všemožně slovjacké hnutí podporovat⁸⁹ a jednat s jeho představiteli na stejné úrovni jako s představiteli západních Slováků⁹⁰.

Maďarská vláda mezitím v průběhu listopadu 1918 zabředávala do stále vážnějších problémů, které byly očividně nad její síly. Celý jih země musel být na nátlak francouzského generála Francheta d'Esprey vyklizen až po Pécs, sedmihradští Rumuni na jednání v Aradu odmítli zůstat nadále pod svrchovaností svatoštěpánské koruny, v čemž je hodlal svým vojskem podpořit rumunský král Ferdinand, Srbové si nárokovali stále větší díl jižních Uher a se Slovenskou oficiální reprezentací se nepodařilo navázat ani smysluplný kontakt, přičemž o tom, jaké území bude ke Slovensku přiznáno, kolovaly ty nejfantastičtější zvěsti⁹¹.

Bylo jasné, že károlyiovsko-jásziovská politika usmíření s dosud utlačovanými národnostmi je odsouzena k nezdaru⁹².

2. Vznik, trvání a zánik

V této situaci nezbyvalo maďarské vládě nic jiného než vsadit právě na opačnou kartu, než byla ta, s níž až doposud hrála. Pokud narážely snahy o zachování Uher v nezměněné podobě na proklamované právo národů na sebeurčení, kladl si poslední víceméně zoufalý pokus Károlyiho o udržení alespoň části horní země za cíl tuto zbraň obrátit proti samotným Čechům.

Dvortsákovi totiž tou dobou již pomalu docházelo, že s pouhými sliby autonomie si podporu širokých vrstev obyvatelstva nezajistí. Jeho vystoupení na nejružnějších lidových

⁸⁸ TAJTÁK: Vznik Československa..., str. 15

⁸⁹ Krom finanční a ideové podpory se měla vláda zasadit rovněž o vydávání dalších slovjackých časopisů.

⁹⁰ TAJTÁK: Vznik Československa... str. 15-16

⁹¹ HORNA, Richard: Hranice republiky Československé ve světle historie - viz mapku na konci knihy

⁹² IRMANOVÁ: str. 93-95

shromážděních buď končila fiaskem⁹³, nebo mu jejich pořadatelé ani nedovolili vystoupit⁹⁴. Slovjacké hnutí nezískávalo na popularitě ani na venkově ani u městského proletariátu⁹⁵, a navíc bylo více než jasné, že čas odměřovaný blížícím se rozpadem bývalých Uher hraje proti němu.

Šestého prosince⁹⁶ se tak u Jásziho objevil Dvortsák znovu a tentokrát se mu dostalo mnohem vlídnějšího přijetí, než před necelým měsícem. V době, kdy definitivně zkrachovaly veškeré pokusy o získání vedoucích představitelů slovenského politického života⁹⁷, byl vítán jakýkoli sebepochybnější spojenec. A Dvortsák se skutečně činil. Jako by mu přestali náhle dostačovat jeho Slovjaci, začal náhle mluvit za všechny Slováky, východní i západní, kteří si prý nepřejí nic jiného než čistou samostatnost bez jakéhokoli vměšování jak Čechů, tak Maďarů. Tomuto hnutí se prý dokonce podřídila sama Východoslovenská rada, která se sama raději rozpustila, než aby tomuto vývoji stála v cestě⁹⁸. Při této příležitosti rovněž Dvortsák a jeho delegace požádali, zda by nemohli užít vládní telegrafickou stanici jednak k propagaci nově vznikajícího státu ve světě a jednak ke kategorickému prohlášení, že Československo vzniká proti vůli slovenského národa a že o budoucnosti Slováků může rozhodnout jen svobodné všelidové hlasování.

Jászimu jeho rozhodnutí o podpoře Dvortsáka mimoděk usnadnila sama československá vláda, když se ostře distancovala od svého budapešťského emisara Hodžy, který zde bez jejího vědomí dohodl demarkační linii, která vycházela značně vstříc maďarským požadavkům⁹⁹. Nyní, když zklamala i poslední naděje na poněkud vstřícnější přístup ze strany oficiální slovenské reprezentace, bylo jasné, že Jásziho dveře jsou Dvortsákovi a jeho idejím zcela otevřené.

A aby ministr pro národnosti snad nebyl na pochybách, že je celá akce míněna naprosto vážně, o pouhé tři dny později jej navštívil Karol Bulisza, který mu odevzdal memorandum „Dočasného výkonného výboru Slovenské lidové republiky¹⁰⁰“. Tento dokument byl vlastně jakousi sumou požadavků SLR¹⁰¹ vůči maďarské vládě – ta se má vzdát území se slovenskou

⁹³ Podle Slovenských národných novin skončilo jeho vystoupení Ňaršanech potupnou prohrou v debatě s místním Římskokatolickým farářem Š. Onderčou – ostatně článek sám nesl název „Zahanbený Dvorčák“.

⁹⁴ TAJTÁK: Vznik Československa..., str. 18

⁹⁵ 24. 11. na manifestaci v Prešově zareagoval dav na jeho projev výkřiky: „Pryč s Uherskem! Nechceme jít s Maďary!“ – viz TOMÁŠEK: str. 36

⁹⁶ tamtéž

⁹⁷ Dulovi prý Jászi dokonce nabízel funkci „Slovenského bána“.

⁹⁸ TAJTÁK: Vznik Československa..., str. 26

⁹⁹ HRONSKÝ: str. 124-125

¹⁰⁰ Ovšem jeho autorem nebyl nikdo jiný než právě Karol Bulisza.

¹⁰¹ Toto jméno bylo zcela očividně inspirováno tehdejším oficiálním názvem Maďarska a mělo dokazovat, že se v žádném případě nebude jednat o republiku „socialistickou“.

většinou a neklást žádné překážky pozemkové reformě, která bude na území SLR probíhat. Rovněž tak má být celý nově vzniklý stát budapešťskou vládou oficiálně uznán, stejně tak jako fakt, že o jakémkoli dalším osudu Slovenska se rozhodne na mírové konferenci, kde jej nebude zastupovat nikdo menší než Viktor Dvortsák¹⁰². Pro sebe si Bulisza vyhradil daleko skromnější post - navrhl se do funkce konzula SLR u maďarské vlády.

Tyto požadavky, jakkoli by pro Maďary byly ještě před pár týdny nepřijatelné, znamenaly za nynější zoufalé situace poslední naději na zachování alespoň stínu uherské integrity. Vždyť nový stát by nebyl ničím jiným než jakýmsi protektorátem, v němž by vládla pomadžarská inteligence a jehož obranu by pro akutní nedostatek sil muselo zajišťovat Maďarsko. A navíc tu stále byly neozbrojené maďarské národní gardy, které představovaly poměrně účinnou bojovou sílu. Jen v Košickém okrese čítala národní garda 250 mužů a v Prešově, plánovaném hlavním městě Slovenské lidové republiky¹⁰³, bylo pod velením jednadvaceti důstojníků šest set národní gardy o celkovém počtu 413 mužů¹⁰⁴. Všem muselo být tedy okamžitě jasné, či zájmy bude nová republika a její vyslanec na konferenci hájit.

V týdnu mezi čtvrtým a jedenáctým prosincem se pak Dvortsák i Bulisza snažili získat pro svůj podnik řadu prominentních slovenských politiků, kterým nabízeli nejrůznější funkce, jejichž faktické pravomoci však za jejich názvy zřetelně pokulhávaly¹⁰⁵. Vždyť skutečný význam měly pro další dny mít především posty vyslanců na mírové konferenci a u budapešťské vlády. A jejich rozdělení již bylo jisté. Není tedy divu, že takovéto výzvy zůstaly nevyslyšeny, a tudíž bylo nutno do nového vládního aparátu jmenovat politiky nejvýše regionálního formátu.

Během tohoto týdne také naplno propukla propagační kampaň, v níž se za peníze Károlyiho vlády spojily prakticky všechny maďarské a hungarofilské síly na Slovensku, aby přesvědčily místní obyvatelstvo o nezbytnosti vyhlášení samostatné Slovenské republiky.

Je ovšem pravdou, že takovéto pompézní akce končily často naprostým fiaskem, jak se o tom mohli přesvědčit kupříkladu maďarští sociální demokraté na shromáždění v Banské Bystrici¹⁰⁶.

Co se samotného angažmá sociální demokracie v této kampani týče, po nějakou dobu se mohlo zdát, že přes očividný hazard s pověstí největšího odpůrce národnostního útlaku v Uhrách, se právě této straně díky jejímu značnému vlivu na východoslovenské národnostně

¹⁰² TAJTÁK: Vznik Československa..., str. 26

¹⁰³ Encyklopédia Slovenska str. 318 (Heslo: Slovenská ľudová republika)

¹⁰⁴ TAJTÁK: Vznik Československa..., str. 25

¹⁰⁵ Tak byla kupříkladu funkce prezidenta SLR nabízena Matúši Dulovi a Milanu Hodžovi, u nichž se daly předpokládat jisté sympatie k myšlence samostatného Slovenska, avšak oba politici ji velice rychle odmítli.

¹⁰⁶ TAJTÁK: Vznik Československa..., str. 27

vlažné dělnictvo spojenectví s Dvortsákem vyplatí. Její zástupce Jozef Varecha totiž získal ve vládě SLR post ministra pro sociální záležitosti a poměrně významnou funkci ve státním aparátu zastával rovněž Ján Vavrica¹⁰⁷, předseda organizace maďarské sociální demokracie v Nitře.

Tou dobou se však již situace na slovenském bojišti značně vyhrotila, československá vojska po přechodných neúspěších v druhé půli listopadu rozvinula na počátku prosince mohutnou ofenzivu, v níž zakrátko získala ztracené pozice zpět a pokračovala v tažení do nitra Slovenska, kde se jí podařilo 10. prosince dokonce dobýt Nitru.

Proto bylo nutné na východním Slovensku přistoupit k poslednímu kroku, i když nebylo zdaleka vše připraveno tak, jak by si organizátoři přáli. V opačném případě totiž hrozilo, že dříve než se nový stát stane skutečností, bude celé jeho území pevně v rukou československé armády.

11. prosince tak byla v Košicích slavnostně vyhlášena Slovenská lidová republika. Bylo příznačné, že se její představitelé nezdrželi ani v takovéto chvíli silně hungarofilských projevů o tom, že jejich hlavní snahou bude, aby: *„jako dosud, byli spojeni se svou milou uherskou vlastí...“*¹⁰⁸

A aby byla tato linie bezezbytku zachována, jmenoval Dvortsák, po již zmiňovaném odmítnutí předních slovenských politiků, prezidentem SLR muže, u nějž byla takřka neotřesitelná jistota, že promaďarskou orientaci tohoto státu v žádném případě neporuší – sebe sama¹⁰⁹.

Ovšem nový státní útvar narazil hned v první dny své existence na nepřekonatelnou překážku, která se mu ve svých důsledcích stala osudnější než československá armáda. Byl ze všech stran odmítán.

To, že se proti němu postavili čelní čeští i slovenští politici, se dalo celkem čekat. Dvortsákovy ideje odsoudili poslanci slovenského klubu národního shromáždění jako absurdní, Hodža je veřejně odmítl a Karel Kramář během interpelací v národním shromáždění poukázal na to, že nový stát vznikl jen díky peněžní a ideologické podpoře maďarské vlády.

To, že se proti celému podniku postavila i značná část místního obyvatelstva, bylo značně nepříjemné. Protesty proti novému státnímu útvaru se odehrávaly na mnoha místech SLR¹¹⁰. Nejaktivněji si z tohoto úhlu pohledu počínala odbočka SNR v Solivaru, která 15. prosince

¹⁰⁷ Známý též pod krycím jménem Eugen Meks. – Slovenský biografický slovník IV (M-R), str. 245 (Heslo Vavrica, Ján)

¹⁰⁸ Cit. dle: PEROUTKA: Budování státu I., str. 432

¹⁰⁹ Slovenský biografický slovník I. (A-D), str. 534 (Heslo Dvorčák, Viktor)

¹¹⁰ Tajták uvádí Náršany, Široké, Lemešany, Solivar a Zemplín v Humenném.

sezvala zhruba tisíc lidí ze Šarišské, Zemplínské a Abovské stolice na manifestaci, během níž byla přijata rezoluce jednoznačně odmítající SLR a plně se stavící za koncepci Československa. Solivarská SNR navíc ještě před tímto shromážděním vydala ohlas, v němž vyzývala obyvatelstvo, aby se nedalo ošálit „falešným prorokem“ a dokonce se její deputace vydala navštívit prezidenta Dvortsáka, aby si s ním o jeho republice promluvila.¹¹¹

Avšak to, že o SLR neprojevila zájem nakonec ani sama maďarská vláda, zavánělo katastrofou. V Budapešti si totiž tou dobou uvědomili, jaké nedozírné mezinárodní komplikace by jí mohly z tohoto narychlo vytvořeného vzdorostátu vzniknout. Na nátlak tisku a veřejného mínění sice musela vláda o uznání SLR od 14. prosince rokovat, ale to už spíše jen hledala cestu, jak se bez další ztráty své už tak dost nízké věrohodnosti vyvléknout z odpovědnosti za toto nepovedené dobrodružství.

Jászi nakonec přišel s poměrně elegantním řešením, když v rozhovoru s redaktorem novin Világ oznámil, že promaďarské hnutí na východním Slovensku je sice přijímáno kladně, avšak že:

„Slovenská otázka není už maďarskou otázkou, ale stala se mezinárodní, proto nemá maďarská vláda možnost v této otázce rozhodnout, protože takovéto rozhodnutí v sobě skrývá nedozírné zárodky komplikací mezinárodního a vojenského charakteru...“¹¹²

Tedy odpovědnost za další politický vývoj na Slovensku byla Maďary de facto dána do rukou mírové konference, která měla rozhodnout o další příslušnosti této země na základě přání slovenského národa. A tak se maďarské jednotky již zmiňovaného shromáždění v Solivaru, které by bylo kdykoli jindy rozehnáno jako vlastizrádné, účastnily pouze v pozici nezúčastněných diváků.

To však neznamená, že by veškeré boje na Slovensku rázem ustaly. Maďarské posádky byly v zemi stále přítomny, ale většinou před Čechoslováky ustupovaly, a pokud došlo k přímé srážce, často po krátké potyčce prchly a zanechaly tak vítězi cennou kořist.

Poslední etapa bojů začala 15. prosince ráno, když ze Žiliny vyjel v doprovodu početné skupiny československého vojska pancéřový vlak a namířil si to přes Poprad na Spiš. Maďarská vojska zmateně ustupovala na východ a tak se jedinou překážkou pro další postup československé armády stali Poláci, kteří vznesli nárok na značnou část Spiše a Oravy a

¹¹¹ TAJTÁK: Vznik Československa... str. 27-28

¹¹² Cit. dle: HRONSKÝ: str. 107

zaútočili na Kežmarok. Boje s Poláky se táhly až do Vánoc, kdy byla na Štědrý den stanovena provizorní demarkační čára, která od sebe obě armády oddělila.

Byla to právě tato epizoda s Poláky, která ještě na pár dní odložila nevyhnutelný zánik SLR, ale právě již během vánočních svátků zahájila armádní skupina pod velením podplukovníka Františka Berana¹¹³ další postup na východní Slovensko. Poslední důkladné maďarské obranné postavení u Magercan bylo rozvráceno po krátké bitvě ráno 28. prosince – československá armáda vzápětí bez jakéhokoli náznaku odporu postoupila až ke Kysaku, kde se rozdělila na dva proudy. Zatímco severní, čítající dva prapory pěchoty, obsazuje ještě téhož dne bez boje hlavní město SLR Prešov, míří jižní ke Košicím, městu, kde byla před necelými třemi týdny samostatnost Slovenské lidové republiky proklamována.

V Košicích samotných mezitím propukl naprostý rozvrat. Maďarské jednotky zmateně ustupující od Magercan rozpoutaly ve městě nepokoje. Jsou rabovány obchody i vojenské sklady. Představiteli měšťanstva – košickému starostovi JUDr. Bélovi Blanárovi je jasné, že již není žádná možnost, jak zachovat pro tuto chvíli Košice Maďarsku a že jedinou silou schopnou zastavit násilnosti ve městě je blížící se Československá armáda. Proto s ulehčením přivítal dva československé parlamentáře, které podplukovník Beran vyslal, aby vyjednali kapitulaci města a následně se spolu s vojenským velitelem města podplukovníkem Nosticziem¹¹⁴ vydal požádat Berana o urychlené obsazení Košic v zájmu veřejného pořádku¹¹⁵.

Dva dny před koncem roku 1918 tak vstoupili Beranovi vojáci triumfálně do Košic, odkud byly o pouhých pár hodin dříve maďarské úřady evakuovány do Nyirégyházy¹¹⁶.

Vláda Slovenské lidové republiky tak byla nucena ze své poslední bašty uprchnout do Miškovce a odtud její členové mohli jen bezmocně přihlížet, jak do „jejich“ hlavního města zavítal ministr s plnou pravomocí pro Slovensko Vavro Šrobár a byl dle vlastních slov přivítán:

„...s neobyčejným nadšením. Deputacemi byly zastoupeny téměř všechny obce župy šarišské. Řečníci deputací vesměs vyslovovali... nelíčenou radost nad osvobozením zpod jařma maďarské nadvlády¹¹⁷.“

¹¹³ Tvořilo jí pět praporů pěchoty, dělostřelectvo a jízda.

¹¹⁴ GAŠPAR: str. 9

¹¹⁵ Přestože mu muselo být jasné, že tímto krokem páchá politickou sebevraždu – o necelých čtrnáct dní byl nahrazen advokátem Vladimírem Mutňanským.

¹¹⁶ V jejich rozhodnutí sehrál značnou roli rovněž fakt, že Maďarsko přijalo 24. 12. demarkační čáru, podle níž náležely Košice k ČSR, tudíž jejich případná obrana postrádala jakýkoli smysl.

¹¹⁷ Cit. dle: TOMÁŠEK: str. 240

3. Dozvuky

Vláda SLR se takřka okamžitě po svém odchodu do exilu rozpadla. Pouta, která ji svazovala se Slovenskem, byla příliš slabá na to, aby se mohla pokusit o nějakou organizovanější formu zahraničního odporu. Takováto vyhlídka se jevila tím nereálnější, že Károlyiho vláda Slovenska de facto zřekla a na území, kde se měla rozkládat SLR den po dni sílila československá správa. Sami „Slovjaci“ se ocitli na území spravovaném novým šarišským županem – „západním Slovákem“ Pavlem Fábrym.

Většina z těch, kteří se za SLR zasazovali, tedy opustila neperspektivní cestu a hledala své uplatnění jinde. Nicméně exprezident Dvortsák si byl vědom, že v Maďarsku, kde se po vzniku i pádu republiky rad i definitivním přijetím Trianonských dohod, vzedmula nečekaně vysoká vlna revanšismu, může jako představitel promaďarských Slováků¹¹⁸ stále ještě uspět. A pokud by se mezinárodní postavení Slovenska výraznějším způsobem změnilo, mohl by s vysokou pravděpodobností pomýšlet na návrat.

Dvortsák se tedy plně zapojil do rozbíječské protičeskoslovenské politiky jakožto placený agent maďarské vlády. Nejprve působil v Maďarsku jakožto jeden z ideologů slovenského oddělení ministerstva pro národnostní menšiny, později se pokusil pro Slovjactví získat podporu v USA a ve Francii, kde také vydal spis, v němž žádal přijetí Východoslovenské republiky do Společnosti národů.

Mezi lety 1920-21 pak na příkaz svých nadřízených navázal kontakt s dalším Slovenským emigrantem – bývalým spolupracovníkem Andereje Hlinky – F. Jehličkou, s nímž se podílel na vzniku exilové SNR ve Varšavě a rozhodně se zasazoval za osamostatnění celého Slovenska.

Slovenským separatistům zprvu poskytoval rovněž své kontakty na osobnosti meziválečné Francie, kde ve dvacátých letech delší dobu žil a kde konec konců ještě před válkou studoval – postupně se však, stejně jako jeho zaměstnavatelé, orientoval na fašistickou Itálii a nacistické Německo¹¹⁹.

Ani po rozpadu Československa nepolevil ve svém úsilí. Protože nyní již existoval samostatný slovenský stát, na němž však neměl žádnou účast, opět oživil ideu slovjactví. V Maďary obsazených Košicích opět začal vydávat Naši Zástavu¹²⁰, kterou doplňovaly

¹¹⁸ Případně Slovjaků – protože Dvortsák zaměňoval obě dvě národnosti se stejnou rychlostí, jako to předvedl koncem roku 1918.

¹¹⁹ Což je v zajímavém kontrastu k tomu, že r. 1921 byl hlavou jednoho z výborů Mezinárodní kanceláře na obranu lidských práv.

¹²⁰ Původní Naše Zástava Dvortsákův odchod do emigrace dlouho nepřežila – a to přesto, že Dvortsáka nahradil její dlouholetý redaktor I. Dessewffy. – viz Encyklopédia Slovenska, str. 62 (heslo – Naša Zástava)

letáky, v nichž vyzýval „Slovjaky“ jménem Slovjacké národní rady, aby odpírali poslušnost vládě Slovenského štátu a bojovali za uznání svých práv¹²¹.

K tomuto účelu měla rovněž sloužit i jím založená Naša gazdovská strana a kulturní spolek Ojčizna¹²², ale ani tato snaha nepřinesla kýžené ovoce.

Zklamáný pětadesátiletý Dvortsák zemřel r. 1943 v Budapešti a jeho smrt znamenala jakousi tečku za celým slovjackým hnutím a jeho státoprávními požadavky¹²³.

Na samotném Slovensku, pokud pomineme nížeji zmíněné slovjacké tendence Slovenské republiky rad, byly pokusy o navázání na Dvortsákův odkaz velice slabé a omezovaly se prakticky na vydávání knih v šarištině a marné snahy zavést tento jazyk do výuky a kázání¹²⁴.

O tom, že Dvortsákovo dílo je dnes mimo vši pochybnost mrtvé, svědčí snad nejvíce to, že on sám je prakticky zapomenut a na Slovensku nikdo na jeho dílo ať již „slovjacké“, či dokonce celoslovenské nenavázal ani po definitivním rozpadu Československa.

¹²¹ TAJTÁK: Separatistické a dezintegračné tendencie...: str. 115

¹²² Založené r. 1941.

¹²³ Slovenský biografický sborník I. (A-D), str. 534 (Heslo Dvorčák, Viktor)

¹²⁴ TAJTÁK: Separatistické a dezintegračné tendencie...: str. 115

III.) SLOVENSKÁ REPUBLIKA RAD

1. Formování Ideje

Rovněž i poslední ze separatistických státních útvarů, které vznikly na území Slovenska v letech bezprostředně následujících po první světové válce, zůstal svým vznikem, trváním i zánikem pevně připoután k Maďarsku. Ovšem k Maďarsku socialistickému, které jakoby se státem z konce roku 1918 už nemělo takřka nic společného.

Počátkem jara se totiž v Budapešti vyostřilo napětí způsobené neschopností vlády lidové republiky splnit své sociální a politické sliby¹²⁵. Károlyi byl již začátkem ledna nucen v zájmu zachování stability přenechat křeslo ministerského předsedy dosavadnímu ministru spravedlnosti Berinkeyovi, v jehož kabinetu výrazně vzrostl význam sociálních demokratů¹²⁶, přičemž se vzápětí stal prvním maďarským prezidentem.

Ovšem ani Berinkeyova koalice nedokázala udržet na uzdě pravicové i levicové extremisty, kteří obratně využívali stále se horšícího ekonomického i mezinárodního postavení Maďarska. Po celé zemi propukaly nepokoje, které místy přerůstaly v skutečné pouliční bitvy. Po jednom takovém střetu, kdy v poslední únorový den komunisté zaútočili na redakci sociálnědemokratického listu Népszava a zanechali za sebou sedm mrtvých, se vláda konečně odhodlala k činu – komunistické předáky v čele s Bélou Kunem¹²⁷ pozatýkala a na komunistickou stranu uvalila řadu dalších omezení. Ovšem pod nátlakem veřejnosti byla do týdne většina z těchto sankcí zrušena – vůdci komunistů sice i nadále zůstávali ve vězení, ale mohli z něj libovolně organizovat činnost své strany.

Situace se vládě zcela očividně vymkla z rukou, v atmosféře blížících se dubnových voleb¹²⁸ se jednotlivé politické strany pouštěly do kampaní, které místy hraničily s vyzváním ke vzpouře¹²⁹. Přesto si byl Károlyi natolik jistý tím, že převzetí moci komunisty nehrozí, že v dopise adresovaném Guylovi Andrássymu z 20. března mimo jiné uvedl:

¹²⁵ Kupříkladu z plánovaného rozparcelování šlechtických velkostatků se podařilo symbolicky rozdělit jen ten Károlyiův.

¹²⁶ V této reorganizované vládě již nezasedal O. Jászi, jehož ministerstvo pro národnosti bylo zrušeno. – viz IRMANOVÁ: str. 108

¹²⁷ Béla Kun byl novinářem a předválečným členem sociální demokracie, během války upadl do ruského zajetí, kde se seznámil s V. I. Leninem, po návratu do Maďarska pomáhal na podzim 1918 zakládat komunistickou stranu a stal se jejím prvním předsedou. – viz TOMÁŠEK: str. 247, IRMANOVÁ: str. 108

¹²⁸ Které se však díky následujícím událostem nikdy nekonaly.

¹²⁹ IRMANOVÁ: str. 111

„Bolševismus u nás nebyl nikdy silný. A nyní, když 42 jeho vůdců sedí, si nezaslouží ani slova... Socialisté pravděpodobně získají (ve volbách-pozn. EI) většinu, čehož předností je, že budou umět energicky vystoupit proti bolševikům.“¹³⁰

Den poté, co president napsal tato slova, byla v Maďarsku vyhlášena republika rad¹³¹.

Jak mohlo dojít k takovéto zásadní změně prakticky bez vědomí vedoucích státních představitelů?

20. března se ke Károlyimu a Berinkeymu dostavil zplnomocněnec Dohody podplukovník Vix a předal jim nótu dohody, která nařizovala maďarské armádě ústup o dalších 50-100 km do vnitrozemí. Tato, pro budapešťskou vládu už tak děsivá zvěst, byla ještě posílena sdělením, že se prakticky jedná o definitivní maďarské hranice.

A opět, jako na podzim, se staly zahraniční události akcelerátorem pro domácí vývoj. Sociální demokraté navázali kontakt s uvězněnými předáky komunistické strany a pokoušeli se s nimi domluvit na koaliční vládě. Vlivné osobnosti z celé země se začaly přimlouvat za komplexní změnu zahraniční politiky, která se od nynějška měla orientovat na sovětské Rusko. Na druhý den proběhlo sjednocení Komunistické a Sociálně demokratické strany, které měly od nynějška tvořit Maďarskou socialistickou stranu¹³². Během dne rovněž vláda odmítla Vixovu nótu a na protest ke způsobu, s jakým bylo na mezinárodním fóru s Maďarskem jednáno, podala demisi.

Tou dobou byla už na některých místech vyhlášována republika rad, ale definitivní úspěch přinesl socialistům až podvržený dopis presidenta Károlyiho, v němž se hrabě zřikal vlády ve prospěch proletariátu Maďarska. Ačkoli Károlyi tento dokument nejenže nepodepsal, ale s největší pravděpodobností ani neviděl¹³³, odmítl jeho pravost popřít. I jej se zmocnila jakási vítězoslavná škodolibost nad tím, že se západním mocnostem nyní konečně vymstí jejich nešetrné zacházení s Maďarskem, když proti sobě budou mít místo demokratů bolševiky¹³⁴.

Zpočátku se sice zdálo, že iniciativu si ve všech těchto změnách ponechá levicové křídlo sociální demokracie, k němuž se po určitém váhání připojila i většina středových

¹³⁰ cit. dle: tamtéž

¹³¹ Zřídka se používá též i název Maďarská sovětská republika.

¹³² Což byl Kunův ústupek – definitivní název strany měla později určit revoluční Internacionála - ovšem již 12. 6. byl název změněn na Stranu socialisticko-komunistických dělníků Maďarska. - GYÖFFY Sándor: Maďarská republika rád, in GYÖFFY Sándor, KANIS Pavol: 1919 na ceste svetovej revolúcie : Maďarská republika rád, Slovenská republika rád, str. 24

¹³³ IRMANOVÁ: str. 118-119

¹³⁴ Pestí Hírlap 22. března napsal: „To co se včera a dnes stalo a co se od té doby bude dít, je jen logickým (důsledkem – pozn. TB) chování Dohody, ta za to všechno nese odpovědnost. Zasela vítr a bude sklízet bouři. Je to její přání, aby nepokračovala nová, demokratická republika... Čeho se Dohoda obávala na východě, to sama vyvolala v život: proletářskou diktaturu v Maďarsku...“ cit. dle: tamtéž, str. 119

představitelů strany, ale již brzy bylo zcela jasné, že veškerý vliv na dění v zemi přes svou relativní nepočetnost¹³⁵ získají komunisté, kterým se podařilo svými lidmi obsadit posty zástupců vládních komisařů¹³⁶ a sociálně demokratické funkcionáře ze hry obratně vyšachovat. Ostatně ačkoliv se hlavou vrchní rady stal sociální demokrat Sándor Garbai, jeho vliv však velice brzy zastínil právě Béla Kun

V rámci takto utvářené socialistické strany začaly vzápětí pod komunistickým vlivem vznikat národnostní sekce, které z ní učinily jakousi internacionálu v malém¹³⁷. Tato uskupení měla dokazovat národnostní nevyhraněnost nové Maďarské vlády a to nejen vůči národům, které na jejím území tvořily nějaké výraznější menšiny.

Ovšemže zdaleka ne všechny z nich měly pro Kuna a jeho spolustraníky stejnou důležitost. K těm významnějším se hned od počátku měly počítat kupříkladu česká a slovenská sekce, které zároveň vznikly jakožto jedny z prvních - slovenská takřka vzápětí po vyhlášení republiky rad, česká 12. dubna¹³⁸.

V čele druhé zmiňované stál od samého počátku radikální kladenský sociální demokrat Antonín Janoušek¹³⁹, který počátkem roku 1919 přicestoval na pověření své organizace a žádost Bély Kuna do Maďarska¹⁴⁰, a který podle oficiálního periodika Slovenské sekce - Červených novin na zahajovací schůzi české sekce promluvil tak, že:

„bylo možné pozorovat na posluchačích, že jim hovořil k srdci, že s ním cítí a jsou dojati těmi smutnými pravdami tak krásně popsányi Provoláním slávy vítěznému světu ukončil svou dvě hodiny trvající řeč, která vyvolala bouřlivý potlesk a pochvalu. Kdo soudruha Janouška jednou slyšel, ten na to nikdy nezapomene...¹⁴¹“

Tato česká sekce působila pod vedením svého předsedy rovněž jako spojka, přes níž mohly proudit do Čech finance a propagandistické materiály na podporu Janouškových tamějších spolubojovníků¹⁴² a do Budapešti naopak zprávy o situaci v československém zázemí.

¹³⁵ 30 000 Komunistů proti 1 500 000 Sociálním demokratům. – čísla dle GYÖFFY: str. 24

¹³⁶ TÓTH, Andrej: Úsilí opozičního křídla sociálních demokratů za Maďarské republiky rad sesadit „sovětský“ kabinet (1919) str. 51-52 (příslušné poznámky) in Moderní dějiny 12/2004

¹³⁷ Kovágó uvádí, že již krátce po vzniku republiky rad v Maďarsku vyvíjelo činnost na patnáct národních sekcí. - viz KÖVÁGÓ, László: Internacionalismus Maďarskej republiky rád, in Slovenská republika rád: str. 105

¹³⁸ RYNDA, Bohumil, SLIVKA, Laco: Zrod, činnost a význam Slovenské republiky rad, str. 9

¹³⁹ Ze stejného důvodu pobývali v Budapešti i představitelé rumunských i jihoslovenských komunistů Henry Cagan a Ivan Matuzović. – KÖVÁGÓ: Internacionalismus ..., str. 104-105

¹⁴⁰ Slovenský biografický slovník II. (E-J), str. 532 (Heslo JANOUŠEK, Antonín)

¹⁴¹ Správa o schôdzke a založení českej socialistickej sekcie v Budapešti in SMUTNÝ, MILEI: str. 56

¹⁴² Aby si českou krajní levici získal, jmenoval Kun její představitele Munu a Stivína čestnými předsedy Budapešťské rady vojáků a dělníků. – viz PEROUTKA: Budování státu II. str. 637

K propagandistickým účelům měly sloužit především letáky a brožury¹⁴³, přičemž však byl na mnohých znát značný diletantismus jejich tvůrců, díky němuž ne vždy dokázaly splnit úkol, ke kterému byly určeny. Občas ztroskotávaly na skutečné neznalosti češtiny nebo slovenštiny, jako kupříkladu výzva „Csehski vojaci! Bratyja proletari!“¹⁴⁴, v níž se autor pokusil o skutečně pozoruhodnou syntézu slovanského a ugrofinského jazyka:

„Avi tjes tak mate Rogyicsov doma a namesto toho zebistye zborj vikoristim obratyili vi tim, Kapitalistom pomahatye kteri nas cu dole ztlacsit.“¹⁴⁴

jiné se zase snažili drknat na latentní antisemitismus¹⁴⁵ jaksi opomíjejíce fakt, že značná část z vrcholných představitelů Maďarské republiky rad měla židovské předky.

Propagační úlohu měly plnit rovněž oficiální periodika - v případě slovenské sekce to byly výše zmíněné Červené noviny vydávané třikrát do týdne¹⁴⁶, kterých bylo vydáno během trvání Maďarské republiky rad na 69 čísel. Oproti tomu Česká sekce zaměřila své noviny spíše na české vojáky bojující na frontě. Těm se tak mohlo do rukou dostat jedenáct čísel Armády proletářů.¹⁴⁷

V Červených novinách byl rovněž na přelomu května a června otištěn program Slovenské sekce Maďarské socialistické strany¹⁴⁸. Jeho autorem nebyl nikdo jiný než právě Antonín Janoušek a zcela očividně mu v tom nezabránil ani fakt, že byl zároveň předsedou „konkurenční“ české sekce¹⁴⁹.

V onom dokumentu, který se později stal předlohou vládního programu Slovenské republiky rad, vytýčil Janoušek sedm bodů, jimiž se měla sekce a všichni čeští i slovenští komunisté řídit.

¹⁴³ Krom překladů nejzásadnějších děl marxismu-leninismu byla vydána například Janouškova brožura Komunism a diktatura proletariátu. Co se letáků a plakátů týče, KÖVÁGÓ píše, že se dodnes zachovalo přes padesát týkajících se obvykle výkladu komunistického učení. – KÖVÁGÓ: *Internacionalismus...*, str. 106

¹⁴⁴ „Čeští vojáci! Bratři proletáři!... Vy také máte doma rodiče a místo toho, abyste zbraně obrátili proti vykořisťovatelům, vy těm kapitalistům, kteří nás chtějí utlačovat, pomáháte...“ cit dle Csehski vojaci! Bratyja proletari! in CHMELÁROVÁ: str. 30

¹⁴⁵ Kupříkladu leták „Braček oklamali ťa.“ se snažil svým čtenářům dokázat, že jeho úhlavními nepřáteli jsou „velcí kněží, velcí páni a velcí židé“. - viz Braček oklamali ťa. in tamtéž, str. 33, o židovské národnosti zhruba poloviny komisařů viz KONTLER, Lászlo: *Dějiny Maďarska*, str. 311

¹⁴⁶ Organizační stanovy slovenskej sekcije Socialisticko-komunistickej stran Maďarska, in tamtéž, str. 25 – 26, v tomto dokumentu je zároveň uvedeno, každý člen má povinnost odebírat Červené noviny, což při Ryndově a Slivkově odhadu počtu 30 000 členů sekce zaručovalo tomuto listu poměrně slušný odby. - viz RYNDA, SLIVKA: str. 10

¹⁴⁷ KÖVÁGÓ: *Internacionalismus...*, str. 106

¹⁴⁸ Organizační stanovy slovenskej socialistickej (komunistickej) sekcije v Uhorsku in SMUTNÝ, MILEI: str. 101 - 104

¹⁴⁹ Takovéto prolínání pochopitelně nemohlo zůstat bez důsledků a tak velice brzy začaly obě dvě sekce vystupovat coby Československá sekce socialistů a komunistů.

V situaci, v jaké byl program vydán, nepřekvapí, že jeho preambule obsahovala prohlášení, o jeho plné shodě s programem maďarských a ruských komunistů, z nichž byl ten slovenský prý pouhým výtažkem. Ovšem větší údiv způsobuje fakt, že se tento program značně lišil od Janouškova původního „programu českých a slovenských komunistů“ uveřejněného v dubnu 1919 v jeho brožůře *Komunism a diktatura proletariátu*¹⁵⁰. Je očividné, že se během dvou měsíců situace pro Janouška změnila natolik, že on a jeho budapešťští spolupracovníci začali reálně uvažovat o převzetí vlády minimálně na Slovensku.

Pokud oba programy srovnáme, zjistíme, že zatímco v „Komunismu“ věnuje Janoušek prvních šest bodů pouhému výčtu majetku, jež bude třeba bez náhrady vyvlastnit a zestátnit¹⁵¹, je v programu slovenské sekce věnován téže problematice pouze bod jediný, a to je v něm navíc seznam potenciálních konfiskátů značně zkrácen. Víceméně společné pro oba programy jsou dále ještě tři body týkající se všeobecného ozbrojení proletariátu (respektive vyzbrojení proletářské armády), pracovní povinnosti a dostupnosti vzdělání v proletářském státě.

Zatímco „Komunism“ má ve svém posledním zbývajícím bodu deklarativní provolání o zavedení všeobecné rovnosti zrušením řádů a hodnot, ukazuje „Program“ především v bodech 2. a 3. názorně s jakou formou vlády a zákonodárství mohou počítat obyvatelé území pod vládou Rad. Ovšem z hlediska budoucího vývoje se jako nejdůležitější z propagandistického hlediska jevil poslední bod programu, v němž se pravilo:

„Proletářské státy republik rad budou tvořit federativní útvar jednotlivých národních proletářských státních těles, v nichž nebude národního, náboženského sporu a hranic, které by spory a války vyvolávaly.

*Společné otázky bude řešit sovět spojených proletářských republik*¹⁵².“

Janoušek se tedy snažil dát najevo, že případná Československá nebo Slovenská republika rad (SRR) bude státem plně nezávislým na Maďarské republice rad (MRR) a její politice. Tento pocit se snažil před celým světem prezentovat rovněž i Béla Kun, který neopomínal při

¹⁵⁰ A. O. Janoušek - *Komunism a diktatura proletariátu* in SMUTNÝ, MILEI: str. 75 - 77

¹⁵¹ Znárodnění se mělo týkat: bod 1 - Veškeré půdy velkostatků, lesů, přírodního bohatství, bod 2 - dolů, hutí, strojíren, průmyslových podniků, bod 3 - bank, pojišťoven, finančních podniků, bod 4 - církevního jmění a bohatství klášterů, státního jmění (sic!), bod 5 - měšťanských domů, zámků, paláců, kněžských a klášterních budov, sídel buržoasie a šlechty, bod 8 - obilí a všech potravin (Mimoto ještě bod 4 oznamoval, že náboženství bude věc soukromá a bod 5, že náboženství bude odstraněno). - viz tamtéž, str. 75-76

¹⁵² cit. dle Červené noviny: Organizační stanovky slovenskej socialistickej (komunistickej) sekcie v Uhorsku, tamtéž, str. 104

každé příležitosti zdůrazňovat, že nové Maďarsko nemá nic společného s utlačovatelským systémem starých Uher¹⁵³.

Tento fakt měly mimo jiné dokazovat i časté demonstrace příslušníků národnostních sekcí a jejich přívrženců, které měly prezentovat spokojenost dělníků v novém státě bez ohledu na jejich národní příslušnost. K prvnímu takovému většímu shromáždění došlo v případě české a slovenské sekce v Budapešti, kde byly přijaty zdravice Bélovi Kunovi a představitelům sovětského Ruska a kde k shromážděným promluvili mimo jiné i budoucí komisaři Slovenské republiky rad Jozef Sluka a Jozef Varecha¹⁵⁴ - přičemž jméno druhého z nich v této práci již padlo. Jednalo se o ministra sociálních věcí ve vládě Slovenské lidové republiky¹⁵⁵ a faktem zůstává, že byl jen jedním z mnoha bývalých Dvortsákových sympatizantů v řadách Slovenské sekce.

Vrcholem takovéto manifestační činnosti se pak staly dva velké průvody ze dnů 27. dubna a 1. května. Zatímco první z nich se nesl v čistě česko-slovenské režii pod transparentem s nápisem: „*Hore sa, do boja za diktatúru proletariátu v Čechách a na Slovensku!*“ za doprovodu rudé gardy a dělnického pěveckého sboru¹⁵⁶, měly oslavy prvního máje ukázat oddanost obyvatel a příslušníků všech zahraničních sekcí Kunovu novému režimu.

Čeští a slovenští dělníci pochodovali pod „*příhodnými hesly a pěti rudými prapory*“¹⁵⁷ slavnostně vyzdobenými ulicemi Budapešti za zpěvu „*Internacionály*“ a „*Rudého praporu*“. Noviny psaly o dosud nevídané oslavě, při níž se Budapešť doslova topila v rudé záplavě. Nakonec, poté co průvod prošel několika ulicemi, usadili se jeho účastníci v parku Hungaria, kde promluvil Janoušek o významu slavnosti prvního máje¹⁵⁸.

Tyto slavnosti však neměly za cíl pouze poukázat na dělnickou solidaritu, měly zároveň demonstrovat i připravenost republiky rad bojovat se svými sousedy v okamžiku, kdy na její území vnikla intervenční vojska. Ostatně právě prvního května bylo proti nepříteli připraveno bojovat již přes patnáct tisíc vojáků nové Rudé armády¹⁵⁹, která se ten den zároveň pokusila

¹⁵³ viz Nóta ľudového komisára zahraničných vecí Bélu Kuna mocnostiam dohody in tamtéž, str. 101 - 104

¹⁵⁴ Telegramy slovenských proletárov zhomážděných v Budapešti in tamtéž, str. 48 - 49

¹⁵⁵ Nutno dodat, že Varecha byl patrně mužem mnoha oborů, neboť ve vládě Slovenské republiky rad, mu byl později přidělen post komisaře obchodu a železnic. – Úvod in ed. BEŇOVSKÝ, Boris: Byť prým plameňom, str. 6

¹⁵⁶ cit. dle: Výzva českým a slovenským robotníkom v Budapešti manifestovať za diktatúru proletariátu in MILEI, SMUTNÝ: str. 58-59

¹⁵⁷ Červené noviny: Čeští soudruzi a soudružky! /Slováci Súdruhovia a súdružky! – fotokopie in KANIS Pavol: Slovenská republika rád, in GYÓFFY, KANIS: str. 86-87

¹⁵⁸ Správa o účasti Čechov a Slovákov na oslavách 1. mája v Budapešti in MILEI, SMUTNÝ: str. 58-59

¹⁵⁹ IRMANOVÁ: str. 125

poprvé o protiútok, avšak v bojích u Komárna byla zatím ještě s několikanásobně vyššími ztrátami odražena¹⁶⁰.

Od samého vzniku republiky rad se totiž přes oficiálně deklarované pacifistické postoje tiše předpokládalo, že bolševické Maďarsko bude automaticky znamenat novou válku ve střední Evropě. Na straně dohody předestřel již 27. března francouzský maršál Foch návrh tažení proti Budapešti, jehož se měla zúčastnit československá a rumunská armáda. Kun zase přes své veřejně deklarované mírové postoje několikrát poukázal na to, že maďarskému proletariátu nezbyvá nic jiného než se připravit na válku proti státům, které ekonomicky zmrzačily Maďarsko, čímž je přivedly do katastrofální ekonomické situace¹⁶¹.

Nejlepším důkazem faktu, že minimálně jedna ze stran sporu nestála o mír, je krach rozhovorů, které měl v Budapešti navázat anglický generál Smuts.

Ovšem válku nezačal ani oficiální rozkaz Dohody, ani útok Maďarů.

16. dubna překročili demarkační čáru Rumuni, kteří cítili, že v tomto konfliktu budou sympatie čelných západních politiků na jejich straně, čehož hodlali využít k získání výhodnější západní hranice. Pro silnou rumunskou armádu nebyli slabí a špatně zorganizovaní Maďaři rovnocenným protivníkem a tudíž byl vydán rozkaz ke stažení maďarských vojsk až za řeku Tisu.

Této situace využila československá armáda k definitivnímu obsazení Podkarpatské Rusi a pokusu postoupit na tzv. „druhou demarkační čáru“, která měla dát za vznik lépe hájitelným slovenským hranicím.

Několik dní se zdálo, že pod těmito neúspěchy Kunova vláda padne – na stranu jeho odpůrců se přidala dokonce i část vlády¹⁶² – ale komisař zahraničních věcí si dokázal udržet podporu nejvlivnějších dělnických organizací, díky čemuž se mu podařilo krizi kabinetu zažehnat¹⁶³.

Rozhodnutí bránit Maďarsko, které tak bylo učiněno, ovšem nutně implikovalo dalekosáhlou reformu Rudé armády. A právě zde našli revolucionáři na první pohled nečekané spojence v představitelích bývalého královského vojska, kteří od rozhodného vojenského odporu očekávali výrazné zlepšení šancí na zachování územní integrity Maďarska¹⁶⁴.

¹⁶⁰ Tomášek uvádí 15 padlých na české a 116 na maďarské straně. – viz TOMÁŠEK, str. 109, mapa celé bitvy je dostupná v HRONSKÝ: str. 170

¹⁶¹ viz PEROUTKA: Budování státu II., str. 634

¹⁶² IRMANOVÁ: str. 125

¹⁶³ TÓTH: str. 65-66

¹⁶⁴ IRMANOVÁ: str. 125

Veliteli maďarské armády byli jmenováni sociální demokrat Vilmos Böhm a plukovník bývalého generálního štábu Aurelius Stromfeld. Pod jejich velením byla během jednoho měsíce doslova vydupána ze země dvousettisícová rudá armáda vedená uherskými důstojníky, která vzápětí zahájila na severní frontě protiofenzivu.

Maďarům v průběhu tohoto tažení hrály do karet tři význačné okolnosti. Jednak to byl fakt, že Rumuni, kteří se ocitli v konfliktu se sovětským Ruskem o Besarábii, zastavili 2. května ofenzivu¹⁶⁵ a umožnili tak soustředění maďarských jednotek proti Čechoslovákům. Dále jim napomáhal naprosto diletantský způsob vedení české ofenzivy, která pod vedením italských důstojníků spíše připomínala rozsáhlejší policejní akci. A posledním význačným faktorem, který stál na straně Maďarů, byla jejich nezlomná víra ve vlastní vítězství. Zatímco důstojníci bojovali za udržení integrity starých Uher¹⁶⁶, přívrženci republiky rad věřili těm nejfantastičtějším zvěstem, které po Budapešti kolovaly a které zhusta přiživovaly i oficiální noviny a letáky.

Tak se pravidelně objevovaly zaručené zprávy oznamující, že v Čechách již vypukla revoluce¹⁶⁷ a sám Kun 28. dubna oznámil, že Kladno je v bolševických rukou¹⁶⁸. A podobně se mluvilo i o ostatních zemích. V případě, že by snad jen polovina toho, co se tehdy v Budapešťských novinách psalo, byla pravda, dalo se očekávat, že do začátku podzimu bude značná část Evropy plně bolševizovaná¹⁶⁹.

Tedy kombinace všech těchto výše zmíněných faktorů způsobila, že do konce května se situace na frontě zcela obrátila a maďarské jednotky opět vstoupily na půdu Slovenska.

¹⁶⁵ TOMÁŠEK: str. 109

¹⁶⁶ v řadách maďarského důstojnictva se zcela otevřeně mluvilo o Rudé armádě jako o nepřijemném spojení, již je třeba přetrpět kvůli znovuzískání ztracených území, a dokonce na Kunovi požadovali, aby oficiální vlajkou MRR sice zůstal rudý prapor, avšak aby byl roubený národními barvami – viz Béla Kun o internacionalistické politice Maďarské republiky rad in SMUTNÝ, MILEI: str. 249, k tomu viz slova jednoho z důstojníků maďarské rudé armády: „*pro maďarského* (v tomto smyslu patrně uherského – pozn. TB) *patriota stojí Slovensko za chvílkovou mesalianci, byť by byla i bolševická*“ – cit. dle HRONSKÝ: str. 182

¹⁶⁷ viz například leták „Český vojáci! V Praze vypukla revoluce hladu!“ kopie otištěna in CHMELÁROVÁ: Fotopříloha

¹⁶⁸ PEROUTKA: Budování státu II., str. 637

¹⁶⁹ Stručný výčet takovýchto zvěstí viz tamtéž, str. 636, Kövágó uvádí Kunův výrok z 27. 3. 1919, že mezinárodní revoluce může být také záležitostí dvou až tří dnů. – viz KÖVÁGÓ, László: Národní otázka v době Republiky rad, in Maďarská republika rad : sborník ref. z konf. k 65. výročí Maď. republiky rad, str. 15, ostatně na 15. 6. byla za Kunovy podpory plánována revoluce ve Vídni, viz KONTLER: str. 313

2. Vznik, trvání a zánik

Ani samo Slovensko nebylo od počátku ledna ušetřeno sociálních a nacionálních nepokojů, přestože nikdy nenabýly takových rozměrů jako v Maďarsku.

Oddaností obyvatel nové vládě citelně otřásaly jak zhoršující se ekonomické podmínky, tak i rostoucí potíže se zásobováním, což dosvědčuje kupříkladu list krompašských dělníků určený spišskému županu, v němž požadují:

„1. Práci nezaměstnaným... .

3... tyto druhy potravin: mouku, tuky, petrolej, mýdlo nebo jeho náhražku, dále... jsme měli dostat i rum, ale k nám se ještě nedostal. Žádáme, aby se nám ihned vydal. Současně žádáme i lednový přiděl tabáku.

4. Výplatu invalidních, vdovských a sirotčích důchodů... .

5. Žádáme obnovit svobodu tisku a dovoz maďarských časopisů do Horní země...¹⁷⁰“

Jinde zašla situace ještě dál a dělníci od rezolucí a listů přecházeli přímo ke stávkám, či dokonce k pohrůzkám násilím¹⁷¹.

Tyto výše uvedené faktory nahrávaly silicímu komunistickému hnutí, které bylo navíc u obyvatel maďarské národnosti podporováno jejich silným nacionalismem, který je často vedl do tragických konfliktů s československou státní mocí. To se projevilo kupříkladu při pokusu o stržení sochy honvéda v Košicích trenčinským plukem, který si nakonec krom oné sochy vyžádal i životy dvou žen a několik zraněných¹⁷².

Nebylo tedy divu, že od okamžiku vyhlášení Maďarské republiky rad postupovaly československé orgány proti svým oponentům s nejvyšší přísností. Již 25. března tak bylo na Slovensku zavedeno stanné právo¹⁷³, podle něž se trestala smrtí celá řada zločinů zradou a vzpourou počínaje, vraždou a loupeží pokračuje a konče „zločinem zapříčinění povodně.“¹⁷⁴

¹⁷⁰ cit. dle: Sociální požiadavky robotníkov zo železiarní v Krompachoch adresované hlavnému županovi, in MILEI, SMUTNÝ: str. 27

¹⁷¹ Například v Markušovicích dělníci vyhrožovali řiditeli dolu smrtí, pokud nesplní jejich požadavky - viz Žádost baňského kapitána zo Spišskej Novej Vsi okresnému hlavnému slúžnému o ochranu pred pobúrenými robotníkmi, in tamtéž, str. 27

¹⁷² GAŠPAR: str. 10

¹⁷³ Někdy označované jako štatárium. – viz Vyhlášenie štatária na Slovensku in SMUTNÝ, MILEI: str. 40

¹⁷⁴ tamtéž

Následoval zásah proti radikálním sociálně demokratickým organizacím. Jejich čelní představitelé byli internováni v ilavské věznici¹⁷⁵, bylo zakročeno proti jejich novinám a časopisům a na několika místech dokonce došlo k jejich úplnému rozpuštění¹⁷⁶.

Ovšem patrně nikdo nepočítal s tím, že i bez rozsáhlejší podvratné vnitřní činnosti, již měla výše uvedená nařízení zamezit, se Maďarům podaří tak masivní nástup, proti němuž budou veškeré složky československé branné moci naprosto bezmocné. Vypadalo to, že maďarskou armádu při jejím „severním pochodu“ nic nezastaví. Na západní části fronty se Rudé armádě podařilo během prvního červnového týdne přes houževnatý odpor 2. divize plukovníka Šnejdárka proniknout až do Zvolena a na východě se vyvíjela situace ještě dramatičtěji, když byly 6. června bolševikům vydány bez boje Košice, tři dny nato zavlál rudý prapor nad Prešovem a do konce první červnové dekády dosáhla maďarská vojska Bardejova, čímž se téměř dotkla polských hranic, a takřka se jí povedlo oddělit československé vojsko na Podkarpatské Rusi od zbytku armády¹⁷⁷.

Všude, kam vstoupili vojáci rudé armády, měly okamžitě přebírat plnou moc dělnické a vojenské rady, popřípadě jejich direktoria jmenovaná pověřencem maďarské vlády. V praxi se ovšem mnohde nepodařilo takovéto orgány zřídit, a tak jejich úlohu suplovali vojenští komisaři Rudé armády¹⁷⁸. Pokud se však tyto rady skutečně vytvořily, snažily co nejdříve legalizovat své postavení ve volbách¹⁷⁹, které se však plně řídily zákony vytyčenými v sovětském Rusku. Takto tedy bylo v Košicích, Prešově, Lučenci, Levicích¹⁸⁰ a jinde odebráno aktivní a pasivní volební právo všem „bývalým vykořisťovatelům“, obchodníkům a duchovním. „Demokratičnost“ takovýchto voleb snad nejmarkantněji dokazuje příklad Košic, kde ve čtvrtek 12. června hlasovalo pro oficiální kandidátku přes osmdesát procent voličů¹⁸¹, samostatně ji upravilo patnáct procent a vyloženě proti ní nebyl nikdo¹⁸². Zbytek hlasů byl totiž podle volební komise oficiálně neplatný.

¹⁷⁵ Nejvíce byly takto postiženy prohungaristicky orientované sociálně demokratické organizace v Košicích, Prešově, Lučenci, Rimavské Sobotě, Nitře a Bratislavě. – viz PLEVZA, Viliam: Slovenská republika rád a jej miesto v dejinách Československa in Slovenská republika rád, str. 48

¹⁷⁶ Tento osud postihl kupříkladu nitranskou organizaci. – viz Župný úrad mestskému policajnému kapitánovi in SMUTNÝ MILEI: str. 63-64

¹⁷⁷ Více o průběhu těchto bojů viz HRONSKÝ: str. 176-179

¹⁷⁸ Jejich přímým představeným a jakýmsi prozatímním správcem dobytého maďarského území byl jmenován člen Vojenské rady v Budapešti budoucí komisař Slovenské republiky rad Ján Hirošik – viz Slovenský biografický slovník II. (E-J), str. 330 (Heslo - Hirošik, Ján)

¹⁷⁹ Tak se v mnohých větších městech konaly volby již druhý den po jejich obsazení maďarskou armádou – viz PLEVZA: str. 51

¹⁸⁰ KLIMKO: str. 84

¹⁸¹ Volit byli oprávněni všichni muži i ženy, kteří dovršili 18 let.

¹⁸² Co se absolutních čísel týče – z 14 384 voličů 11 587 kandidátku odsouhlasilo, 2224 ji upravilo a 573 hlasy byly neplatné. – čísla dle Kassai Vörös Ujság - Výzva uverejňená v novinách Kassai vörös ujság pri príležitosti volieb 12. júna in SMUTNÝ, MILEI: str. 124-125, pozn. 1

Ostatně Košice patří díky tamějšímu deníku Kassai Vörös Ujság k nejdokumentovatelnějším příkladům vzniku „diktatury proletariátu“ na území Slovenska. Pomocí článků a nařízení v něm uvedených by se poměrně dobře dala sestavit jakási kronika vlády košického direktoria.

V takovéto pomyslné kronice by se bezesporu vyjímal fakt, že do čtyřiaadvaceti hodin po svém zvolení zveřejnilo Košické direktorium několik nařízení, jimiž se město s bezprostředním okolím stávalo plnohodnotnou součástí republiky rad. V první řadě byly okamžitě zespolečenštny všechny velkoobchody a ty maloobchody, v nichž bylo zaměstnáno více než deset pracovníků¹⁸³. Ostatní pak musely okamžitě provést inventury, na něž dohlížel „důvěrník místní odborové organizace“, který po dohodě se zaměstnanci a majitelem určil prodejní ceny¹⁸⁴. Dále pak bylo přistoupeno k nařízení, podle něžž byla upozorněna každá osoba, která:

„disponuje větším než nejnútnejším množstvím zásob, aby hlásila tuto okolnosť ihneď, respektive nejpodději do 48 hodín od zveřejnění tohoto nařízenia. Povinnosť sa vzťahuje i na ty, ktorí majú v úschovňe zásoby jiných osôb.“¹⁸⁵

To vše pod pohružkou stíhání revolučním tribunálem.

Ostatně sami Maďaři si dáli řádně záležet, aby košické obyvatelstvo získali na svou stranu. 10. června, čili ještě před vzpomínanými volbami, sem dorazila delegace maďarských vládních činitelů v té nejsilnější sestavě, jakou byla schopna republika rad postavit. Předseda rady komisařů Garbai, komisař zahraničí Kun, vrchní velitel armády Böhms spolu s dalšími čelnými státními představiteli promluvili o výhodách nového revolučního pořádku¹⁸⁶ a odsoudili intriky kapitalistických států na Versailleské konferenci.

Rovněž tak se komisaři postarali o to, aby bylo „osvobození proletářů města Košic od českého imperialismu“ řádně oslaveno i v Budapešti, kde vládní rada uspořádala dělnický

¹⁸³ Záleželo však nejen na tom, kolik měl ten který obchod zaměstnanců k 13. 6., ale počet zaměstnanců mohl být libovolně přepočítán zpět až k 21. březnu.

¹⁸⁴ Nariadenie Košického direktória o socializácii obchodov, Nariadenie Košického direktória o inventarizácii obchodov, in SMUTNÝ, MILEI: str. 137-138

¹⁸⁵ Nariadenie Košického direktória o prihlásení zásob tovaru, in tamtéž

¹⁸⁶ Slovy Bély Kuna: „Jistěže je krásná, jistěže je dobrá ta diktatura proletariátu. Ani jste nestihli ještě okusit, jaká krásná a jaká dobrá diktatura proletariátu je, ale již cítíte, jaká je jednoduchá, spravedlivá a srozumitelná.“ - kompletní projev je dostupný in Novinová správa o oslavách oslobodenia Košic, ktoré sa konali 10. júna, in tamtéž, 126-129

přívod a shromáždění před parlamentem shromáždění, kde „*tuto událost soudruzi komisaři uctili.*“¹⁸⁷

Tyto manifestace a snahy o získání sympatií mezi obyvatelstvem nebyly zcela samoučelné. Od okamžiku, kdy maďarská vojska překročila prozatímní slovenské hranice, byli Béla Kun a jeho spolupracovníci postaveni před zdánlivě neřešitelný problém. Jak prokázat světu, že rudá vojska nepřicházejí znovu dobýt Slovensko a zároveň si zachovat podporu důstojníků bývalé armády, které jen snaha o znovuoživení velkých Uher držela na straně revoluce.

A tak byla první půlka června naplněna zoufalou snahou nalézt jakýsi kompromis. Zatímco ve výše zmíněném letáku¹⁸⁸, pod nímž byla podepsána Centrální revoluční rada, se o Košicích, Krupině, Banské Štiavnici a Šuranech mluvilo jako o „*těch místech, které už měsíce drželi*“ (čeští¹⁸⁹ imperialisté – pozn. TB) *v okupaci*“, na přímý dotaz z Moskvy od Čičerina¹⁹⁰, který vyjadřoval obavu, zda maďarští komunisté budou ochotni poskytnout Slovákům proklamované právo na sebeurčení, odpověděl Béla Kun:

*„Byly vykonány všechna přípravy na zřízení Slovenské republiky rad. Vyhlášení se uskuteční v co nejkratším čase. Naše národnostní politika je leninská.“*¹⁹¹

Ovšemže nakonec byl nalezen kompromis, který měl uspokojit jak svědomí komunistů, tak i touhy důstojnictva. Kompromis, který se vyznačoval značnými shodami s někdejší Slovenskou lidovou republikou. Slovensko bude prohlášeno nezávislým státem, avšak de facto bude jen loutkou v rukách Budapešti. Krom toho nebylo zcela vyloučeno jakékoliv pozdější spojení Slovenské republiky rad s MRR v jakési federaci. Nasvědčovala tomu jednak změna oficiálního názvu státu na „Sovětskou socialistickou federativní republiku Maďarska“¹⁹² a pak také některá vyjádření revolučních vůdců, kdy například Kun na zasedání vládní rady 2. června požadoval vyhlášení SRR, která by byla „*integrální součástí socialistické republiky v Maďarsku*“¹⁹³.

¹⁸⁷ Leták: Proletárok! Dicsőséges Vörös Hadseregünk kétnapi szivós harc után... – fotokopie in CHMELÁROVÁ: Fotopříloha

¹⁸⁸ Neobsahuje datum vydání, nicméně se dá soudit, že byl vydán koncem první červnové dekády.

¹⁸⁹ Je poměrně zajímavým faktem, že protivníci Rudé armády jsou nazýváni Čechy a nikoli Českoslováky.

¹⁹⁰ Georgij Vasilievič Čičerin - ruský komisař zahraničních věcí

¹⁹¹ cit dle: Telegrafická odpověď Bély Kuna Čičerinovi in SMUTNÝ, MILEI: str. 118 – Poslední věta však mohla znamenat prakticky cokoli, neboť Lenin tou dobou sice veřejně zastával právo neruských národů bývalé carské říše na zřízení vlastních sovětských republik, své spojence (mezi něž patřil i Čičerin) ale ujišťoval, že takto vzniklé státy budou plně závislé na Moskvě. – SERVICE Robert: Lenin, str. 342 - 343

¹⁹² KÖVÁGÓ L.: Národní otázka... , str. 14 – Kövágó sám však takovéto teze odmítá, na druhé straně, je však kupříkladu Klimko uznává, ovšem pouze v rámci „proletářského internacionalismu.“

¹⁹³ Zasadnutie vládnjej rady vo veci Slovenskej republiky rád in SMUTNÝ, MILEI: str. 118

Krom toho svědčí pro tuto tezi i řada praktických kroků, které podnikli komunisté na Slovensku vzápětí poté, co získali moc. Mezi ty nejvýraznější se řadí uznání naprosté svrchovanosti maďarské Rudé armády na území „samostatné“ SRR a bezvýhradné přijímání dřívějších usnesení maďarské vlády bez ohledu na konkrétní vývoj na Slovensku. Krom toho bylo při výběru uchazečů o vládní posty dbáno spíše na oddanost ke Kunovu režimu, než na obeznamenost s místními podmínkami a obyvatelstvem¹⁹⁴.

S takto nastavenou cestou přistoupila Maďarská vláda ke konečné realizaci vytvoření „sesterské republiky.“ 12. června vystoupili na sjezdu Socialistické strany Maďarska jménem českého a slovenského proletariátu Antonín Janoušek a Štefan Mokráň¹⁹⁵, kteří přivítali postup vítězné Rudé armády a ujistili své soudruhy, že propuknutí socialistické revoluce v českém zázemí je pouze otázkou několika týdnů. O dva dny později promluvil podobným způsobem Janoušek na celostátním sjezdu rad, kde mimo jiné oznámil, že již velice brzy bude proklamována Slovenská republika rad¹⁹⁶, kteroužto skutečnost letáky v Šarišské i Abovsko-Turňanské župě ohlašovaly na 16. června.

Ovšem bylo jasné, že zvláště poté, co československé úřady internovaly čelné představitele levicového dělnického hnutí v Ilavě a Terezíně, bude právě představitelů místních komunistů a socialistů ve vládě SRR zasedat nepoměrná menšina, a to přesto, že 15. června byla v Košicích založena slovenská socialistická a komunistická stranická organizace¹⁹⁷. Na její představitele tak zbyly pouze některé méně významné komisariáty¹⁹⁸.

16. června dopoledne tak přicestovalo do Prešova zvláštním vlakem vypraveným z Budapešti to, co Kassai Vörös Ujság o pár dní později nazvaly mezinárodním revolučním výborem. Toto těleso sestávající se z vedoucích činitelů obou socialistických sekcí ještě téhož dne slavnostně vyhlásilo před několikatisícovým shromážděním, jehož součástí byly i delegace z třiasedmdesáti okolních vsí, na prešovské radnici Slovenskou republiku rad.

¹⁹⁴ Kassai Munkás popisovaly řeč předsedy Revoluční vládní rady Janouška mimo jiné těmito slovy: „*Antonín Janoušek promluvil na shromáždění česky. Mnozí mu nerozuměli, ale oči všech visely na jeho rtech...*“ - Protestná schôdza košického proletariátu konaná 22. júna proti Clemenceuaovej nóte: in SMUTNÝ, MILEI: str. 182

¹⁹⁵ Jelikož hovořili česky a slovensky, byly jejich projevy tlumočeny do Maďarštiny Ernő Pörem a Mikulášem Ungárem – za povšimnutí zcela jistě stojí fakt, že se všichni čtyři stali jen o pár dní později vládními komisaři Slovenské republiky Rad.

¹⁹⁶ viz Projevy zástupcov českých a slovenských socialistov na zjazde Socialistickej strany Maďarska in SMUTNÝ, MILEI: 133-135 (a příslušné poznámky)

¹⁹⁷ Novinová správa o zakládajúcej schôdži slovenskej straníckej organizácie v Košiciach 15. júna 1919 in tamtéž, str. 141 - 143

¹⁹⁸ Tak se například tajemník Košické sekce Ľudovít Jakab stal komisařem zdravotnictví a sociálních věcí.

Během tohoto shromáždění byla vyhlášena ústy představitele slovenské sekce Štefana Stehlíka proklamace, v níž byly ve stručnosti shrnuty principy „proletářské demokracie“¹⁹⁹ a základní úkoly, které ji čekají. Následně pak byla shromážděním manifestačně schválena kandidátka, již den před tím připravili v Košicích zástupci obou budapešťských sekcí ve spolupráci s komunisty z východního a jižního Slovenska. Tak byl vytvořen tzv. Revoluční výkonný výbor sestávající se z 11 komisařů, který se již o čtyři dni později svým doplněním na 20 členů proměnil na Revoluční vládní radu²⁰⁰.

Co se personálního složení této vlády týče, je záhodno poznamenat, že u nezaujatého pozorovatele rozhodně nebudila dojem suverénního orgánu. Pomineme-li již zmiňovaný fakt, že se dva její komisaři²⁰¹ angažovali na vysokých postech Dvortsákovy lidové republiky, působilo rozpaky především to, že jak komisař zahraničí Ernest Pör, tak i představitel komisariátu pro obchod a železnice Ján Hirošík²⁰² byli členy úzkého vedení MRR. Hirošík zde zastával funkci člena sekretariátu Socialistické strany a Vojenské rady, Pör byl krom členství v sekretariátu Kunovým zástupcem na komisariátu zahraničí²⁰³.

Svými silnými promaďarskými sympatiemi se netajil ani komisař spravedlnosti, sabinovský advokát JUDr. Mikuláš „Herman“ Ungár²⁰⁴, který působil rovněž jakožto představitel oficiálního zpravodajského orgánu nejprve slovenské sekce a poté i celé SRR – Slovenské tiskové kanceláře.

Takto utvořená vláda, která do svého čela zvolila předsedu české sekce Antonína Janouška, přistoupila neprodleně k dalšímu prohloubení socializačních reforem, které měly od základu přeměnit slovenskou společnost. Tedy velice rychle bylo přistoupeno k další socializaci, která

¹⁹⁹ celý Stehlíkuv projev je dostupný in Košické červené noviny, 2. číslo – fotokopie in Dokumenty in GYÖFFY, KANIS: str. 120

²⁰⁰ Nicméně počet komisariátů zůstal na jedenácti, což znamenalo, že kromě zásobování a zdravotnictví byly v čele každého komisariátu vždy dva komisaři – seznam komisařů prozatímního Revolučního výkonného výboru viz KLIMKO: pozn. na str. 86, výčet představitelů Revoluční vládní rady s přidělenými resorty viz Správa v Časopise Kassai Munkás o vytvorení Revolučnej vládnjej rady Slovenskej republiky rád a o jej prvých opatreniach in MILEI, SMUTNÝ: str. 160

²⁰¹ Vavrica (nyní komisař vojenských záležitostí a župní komisař Šarišské župy) a Varecha – viz Slovenský biografický slovník V. (T-Ž), str. 245 (Heslo - Vavrica, Ján), str. 233-4 (Heslo - Varecha, Jozef)

²⁰² často se uvádí i maďarský přepis jeho jména Hirossik – viz Slovenský biografický slovník II. (E-J), str. 330 (Hirossik, Ján)

²⁰³ Pör (někdy je uváděn jakožto Pór) sám je dost opomíjen, ač byl patrně nejzajímavější osobností ve vládní radě SRR - ve svých třiceti letech, kdy se stal komisařem zahraničí, měl za sebou již poměrně bohatý život, který obsahoval ideologické střety v rámci uherské sociální demokracie, válečnou zkušenost na východní frontě, zajetí, účast na VRSR a následných bojích v okolí Petrohradu, vysokou funkci ve federaci socialistických vojenských zajatců v Moskvě i věznění Berinkyevovou vládou po svém návratu do Maďarska. Poté, co byla revoluce v Maďarsku poražena, emigroval zpět do SSSR, kde působil jakožto vedoucí pracovník v sovětském hospodářství, aby byl na konci třicátých let opět uvězněn jakožto oběť stalinského teroru - viz Slovenský biografický slovník IV. (M-R), str. 245 (Heslo - Pór, Ernest)

²⁰⁴ Slovenský biografický slovník VI. (T-Ž), str. 176 (heslo - Ungár, Mikuláš)

se tentokrát dotýkala krom průmyslových a obchodních podniků²⁰⁵ především zemědělství. Po vzoru maďarské vlády byly zespolečenštěny velkostatky a lesní hospodářství, které svou výměrou přesahovaly 100 „maďarských jutár“²⁰⁶. Takovéto statky měli vést „výrobní komisaři“, ovšem plnou hmotnou a osobní zodpovědnost stále vykonával původní majitel, jenž byl navíc nucen nahlásit na hospodářském inspektorátu všechny své bankovní účty, načež mu bylo odebráno právo s nimi volně disponovat. Krom toho pak bylo všem dělníkům v takovýchto závodech nařízeno, že musí povinně co nejrychleji vstoupit do Svazu zemědělských dělníků²⁰⁷.

Na druhou stranu ovšem díky těmto konfiskátům a opatřením bylo možno, přes poměrně nelichotivou finanční situaci nového státu, odpustit menším a středním rolníkům daně z polnosti, které mnohdy neúměrně zatěžovaly jejich hospodářství²⁰⁸. Tento krok však nedokázal smazat pocit hořkosti, který v rolnících vyvolal fakt, že je, na rozdíl kupříkladu od Československa, mine vytoužená pozemková reforma, a zabavené velkostatky případnou přímo státu²⁰⁹. K tomu se přidával i odpor vůči kampani za vstup do zemědělských družstev a stále naléhavějším mobilizačním výzvám²¹⁰.

Všechna výše uvedená i mnohá další nařízení byla pak mezi lidmi propagována prostřednictvím nových levicových periodik, která na území pod kontrolou maďarské rudé armády vznikala. Tyto listy povětšinou vznikly již před vyhlášením SRR a zevrubně připravovaly místní obyvatelstvo na její vyhlášení.

Slováci sami si mohli vybrat ze dvou tiskovin, které takto vycházely na východním Slovensku - Košických červených novin, jejichž první číslo vyšlo 15. června, a prešovského týdeníku Naša červená zástava, který začal vycházet o den později.

Název druhého periodika přitom zcela nepokrytě odkazoval k Dvortsákově Naší zástavě, pro jejíž bývalé čtenáře byl určen. Vždyť oba dva výše uvedené listy byly psány východoslovenským dialektem a libovaly si ve frázích, které si v ničem nezahlavily se starými předrevolučními časy:

²⁰⁵ I když zde byli komisaři o něco mírnější než před tím Košické direktorium a zestátnili podniky až od 20 zaměstnanců.

²⁰⁶ přibližně 53 ha

²⁰⁷ Nariadenie zmocnenca Ľudového komisariátu poľnohospodárstva na zospúolečenštenie a na spravovanie veľkostatkov in SMUTNÝ, MILEI: str. 197-200

²⁰⁸ Viz leták Maďarské republiky rad obsahující „Desatero zemědělce“ bod třetí - A földmivesek tizparancsolata, fotokopie in CHMELÁROVÁ: Fotopříloha

²⁰⁹ IRMANOVÁ: str. 122, 128-9, sice píše o poměrech panujících v Maďarsku, nicméně většina badatelů se shoduje, že na Slovensku byla situace obdobná.

²¹⁰ A földmivesek tizparancsolata: body devátý a desátý

„Lhali nám (Dohodové mocnosti – pozn. TB) o sebeurčení národů a poslali nám za krk ty nejhroznější tyrany: Čechy, kteří krom okovů hospodářského útlaku na nás uvalili ještě národnostní jařmo, když východoslovenskému lidu chtěli ukrást jeho mateřskou řeč. Vítězná armáda proletářů dnes a denně odhání imperialistické české vojsko, čehož přirozeným důsledkem je, že by se slovjaci – a s nimi i náš východoslovenský lid – tím osvobodil od cizího útlaku a proto dnešního dne na 16. června byla vyhlášena Slovenská republika rad...²¹¹“

I ostatní listy už jen jazykem, kterým byly psány, dokazovaly národnostní orientaci republiky rad. Na dvoje „slovjacké“ noviny připadalo šest periodik psaných maďarsky²¹².

Ovšem v mobilizování obyvatelstva proti československé armádě si počínaly bez ohledu na jazyk všechny stejně hlasitě. Nový stát přeci musel disponovat svou vlastní Rudou armádou a vstup do ní byl přeci „proletářskou povinností všech dělníků“²¹³. Jistěže tu byly již slovenské jednotky bojující v rámci maďarské Rudé armády, ale samotná armáda, která by byla podřízena slovenskému komisariátu vojenských záležitostí Jána Vavricy doposud neexistovala.

Již 21. června vydala vládní rada SRR nařízení o zřízení Slovenské rudé armády²¹⁴. Za to, že se toto vojsko stalo doslova během několika hodin z proklamační vyhlášky víceméně reálně existujícím tělesem, může dílem fakt, že tato armáda byla de facto budována již od samotného vzniku nového státu a dílem lze úspěch připsat rovněž náborové kampani, která několik dní nepřetržitě probíhala na celém jeho území. Díky těmto skutečnostem tak mohl již 24. června odejít z Prešova na frontu první pluk Slovenské rudé armády²¹⁵.

Ovšem přes bombastická hlášení o desetitisících proletářských dobrovolníků, které pravidelně otiskovaly místní noviny²¹⁶, byl početní stav armády natolik neuspokojivý, že již

²¹¹ cit. dle Článok o vyhlášení Slovenskej republiky rád v Prešove uverejnený v novinách Naša červená zástava 16. VI. 1919 in CHMELÁROVÁ: str. 68-69

²¹² Nářečím tedy byly psány Košické červené noviny a Naša červená zástava, Maďarskou žurnalistiku reprezentovaly Bársmegeyi népszava (vydávaná v Levicích), Kassai Munkás, Kassai vörös ujság (Košice) Selmechányai vörös ujság (Banská Štiavnica), Gömöri munkás (Rimavská Sobota), Losonci vörös ujság (Lučenec) a Eperjesi munkás (Prešov) – viz Encyklopédia Slovenska str. 331 (heslo Slovenská republika rád), a fotokopie in Chmelárová - fotopříloha, je ovšem fakt, že takto udávaný počet tiskovin se liší – tento jsem vybral jako nejobsáhlejší – v ostatní literatuře se počet novin vydávaných na území SRR pohybuje od tří do sedmi

²¹³ viz leták „Všetkých robotníkov“ fotokopie in CHMELÁROVÁ: Fotopříloha

²¹⁴ viz Reč predsedu Slovenskej republiky rád A. Janouška na námestí v Košiciach dňa 22. júna 1919: in SMUTNÝ, MILEI str. 188

²¹⁵ Podle komisaře války Vavricy se 1. slovenský pluk rudé armády zapojil do bojů již 21. června. – viz Protestná schodza košického proletariátu konaná 22. júna proti Clemenceauovej nóte – in tamtéž, pozn. str. 184

²¹⁶ Například Košické červené noviny již 20. 6. uváděly, že jen z jedné hornické osady nedaleko Lučence vstoupilo do Červené armády na 1800 horníků a Kassai Munkás den poté oznamovaly, že v Košicích se pod prapory slovenského proletariátu přidalo 15 000 mužů. – Organizovanie Slovenskej republiky rad. Postavenie slovenskej červenej armády a Správa slovenskej tlačovej kancelárie z 21. júna o organizování Slovenskej červenej armády in SMUTNÝ, MILEI: str. 169, 174

jedenáct dní po vyhlášení SRR byla její vládní rada nucena vyhlásit mobilizaci 28 ročníků (1874-1901) s tím, že je další budou brzy následovat. Nouzi republiky rad dokazuje nejen pohružka stanným právem těm, kteří by snad odmítli nastoupit, ale i odměna padesáti korun pro ty, kteří si s sebou přinesou vlastní zbraň. A to přes to, že vlastnit zbraň bylo v tomto státě soukromým osobám přísně zakázáno²¹⁷.

K tak velké síle, jakou měla slovenská Rudá armáda tvořit, byl zapotřebí zkušený vrchní velitel a Slovenská vládní rada jej 24. června našla ve dvaatřicetiletém Ferenci Münnichovi²¹⁸, bývalém uherském státním úředníku a jednom z vůdců maďarské Rudé armády, který měl za sebou již zkušenost z revoluční války v sovětském Rusku a jemuž nyní připadl úkol vytvořit a vyzbrojit pomocí dodávek z Budapešti nové revoluční vojsko²¹⁹.

Krom vnějšího nepřítele se však bylo nutno rázně vypořádat i s nepřítelem vnitřním a to nejen s „bývalými vykořisťovateli“, ale rovněž se všemi těmi, kdo by jakýmkoli způsobem sabotovali nařízení revoluční vládní rady a distribuční pořádek²²⁰. Krom Rudé armády měla s těmito osobami bojovat především i Rudá stráž, což bylo těleso, které vykonávalo pravomoci „*policie, četníků, finanční stráž, místní i železniční domobrany*“²²¹. Do této organizace, jejímž hlavním cílem bylo „*chránit společné vlastnictví*“²²², byl proveden rozsáhlý nábor ihned po příchodu maďarské Rudé armády a její příslušníci výrazným podílem přispěli k prosazování „*revoluční spravedlnosti*“, jejímž dalším článkem byly revoluční vojenské tribunály, které měly aplikovat proletářské právo.

Tribunály vznikly vzápětí po vstupu Rudé armády na území Slovenska podle nařízení Maďarské vlády. Sestávaly se z předsedy, soudního komisaře a několika soudců²²³, které volily rady vojáků, dělníků a rolníků a takřka vždy zasedaly ve tříčlenných senátech²²⁴.

Možná se může zdát taková masivní účast obyvatelstva v ozbrojených represivních složkách státní moci přemrštěná, avšak toto zdání nás opustí, když si uvědomíme, v jaké situaci se republika rad nacházela. Na celém jejím území žili lidé, kteří mohli každou chvíli pokusit o

²¹⁷ Mobilizačný rozkaz Slovenskej Revolučnej vládnjej rady z 27. VI. 1919 in CHMELÁROVÁ: str. 103-104

²¹⁸ Münnich vedl i později značně dobrodružný život, ale až do své smrti o takřka půlstoletí později zůstal věrný marxistickým ideám, díky čemuž se po potlačení revoluce z roku 1956 stal na několik let maďarským ministerským předsedou – vize viz Encyklopédia Slovenska str. 639 (heslo Münnich, Ferenc)

²¹⁹ O tom, že slovenská rudá armáda pod Münnichovým vedením měla být existenčně závislá na Maďarsku viz Slovenská revolučná vládná rada vymenovala Ferenc Münnicha za Hlavného veliteľa slovenskej červenej armády. in SMUTNÝ, MILEI: str. 196

²²⁰ Mezi posledně jmenované patřil kupříkladu V. Jakab, jenž byl v Levicích odsouzen k pokutě 20 000 korun za nedovolený prodej lihovin. – viz KLIMKO: str. 101

²²¹ viz leták „Eltársak!“ fotokopie in CHMELÁROVÁ: Fotodokumenty

²²² tamtéž

²²³ Leták oznamující vytvorenie republiky rád v Bardeově in CHMELÁROVÁ: str. 72

²²⁴ KLIMKO: str. 100

povstání, jaké v té době zažívala i Maďarská republika rad²²⁵ a o strachu, který z vlastních občanů republika rad měla, svědčí nejlépe čím dál hysteričtější výpady proti kontrarevolucionářům i šířitelům poplašných zpráv, kteří jsou přirovnáni k travičům studní²²⁶, a kterým se neustále hrozilo trestem nejvyšším stejně tak jako jejich pomahačům. A o tom, že za slovy velice často následovaly skutky, svědčí poměrně časté případy věznění nejen příslušníků buržoasie, ale i obyčejných Slováků hlásících se k československé či demokratické orientaci²²⁷.

Ovšem přes snahy těchto „podliaků“ to největší nebezpečí hrozilo mladé republice rad zvnějšku, kde zotavené československé jednotky pod novým vedením francouzského generála Pellého postup Maďarů nejprve zastavily a posléze přešly, posíleny novými jednotkami i dobrovolníky do protiútoků. Nejprve na západní části fronty, kde se podařilo odrazit nápor Maďarů na Nitru a ještě před vyhlášením Slovenské republiky rad získat zpět Nové Zámky, Banskou Štiavnicí a Zvolen. Na východě začala situace Rudé armády jevit podobně jen o pár dní později. Tento fakt byl způsoben mimo jiné tím, že zde území SRR tvořilo relativně úzký výběžek vklíněný mezi dvě části československého vojska. Zatímco v případě postupu se jednalo o strategickou výhodu, která ztěžovala situaci ustupující armády, v momentě stabilizace vojsk se tak maďarská a slovenská rudá armáda automaticky dostala do polovičního obklíčení. Již sedmnáctého června se tak podařilo Čechoslovákům dobýt Michalovce, a o den později Košickou Belou, čímž se nebezpečně přiblížili ke Košicím²²⁸ a dokonce se jim téměř podařilo přetrnout spojení mezi hlavním městem SRR a Prešovem. Přesto však Maďaři podporovaní Slovenskou rudou armádou neustávali v boji a i oni zaznamenali i v tomto období několik úspěchů, které však díky chybně vytyčené strategii nedokázali využít.

Generálu Pellému a jeho podřízeným generálům Mittelhauserovi a Hennocqueovi byla navíc dne 5. června udělena de facto pravomoc samovládců, když ministr s plnou mocí pro Slovensko Vavro Šrobár, vyhlásil na Slovensku vojenskou diktaturu²²⁹. Tak se stalo, že veškeré obyvatelstvo Slovenska žilo jen den poté, co byly v českých zemích konány první poválečné volby, pod vládou některé ze dvou diktatur. Na severu a západě vládli za podpory

²²⁵ Všechna tato povstání byla neobyčejně brutálně potlačena oddíly pod vedením Tibora Szamuelyho, což vyvolalo odmítavá stanoviska nejen v zahraničí ale i ve vládě, kde se proti Szamuelymu postavili sociální demokraté. – TÓTH: str. 94-5

²²⁶ Leták o tom, že vláda sovietských zaručí pro každého slobodu vierovyznania in CHMELÁROVÁ: str: 102

²²⁷ HRONSKÝ: str. 180

²²⁸ tamtéž: str. 182

²²⁹ viz Vyhláška o vojenskej diktatúre na Slovensku proti revolučnému hnutiu in SMUTNÝ, MILEI: str. 110

českých úřadů francouzští generálové. Na jihu a východě pod dohledem maďarské armády komunistický Čech.

Nicméně Janoušek sám se činil co možná nejvíce, aby on i jeho pozoruhodný stát byli na mezinárodním politickém nebi co možná nejvíc vidět a proto již krátce po jeho zrodu započal s mohutnou diplomatickou činností a dopisováním si s nejrůznějšími osobnostmi té doby. Pochopitelně že nejvíce z těchto zpráv a zdravic směřovalo do ostatních socialistických států a z nich opět nejvíc tvořila korespondence s Maďarskou republikou rad. Vždyť hned při již vzpomenutém vyhlášení SRR v Prešově byly přijaty dva takové pozdravné telegramy. Jeden Rudé armádě a druhý maďarskému celostátnímu sjezdu rad²³⁰. Na ty se jim také dostalo promptní zpáteční zdravice²³¹.

Pozdravy se ani jinak ve Slovenské republice rad a v rámci III. internacionály vůbec nešetřilo. Během několika dní své existence rozeslala zdravice ukrajinskému komisaři zahraničí Rakovskému²³², jeho ruskému protějšku Čičerinovi²³³, Bělovi Kunovi a jeho prostřednictvím i V. I. Leninovi.

Jí samotné byly zaslány pozdravy z Maďarska²³⁴, od Čičerina²³⁵ a jménem III. internacionály od Zinověva,

Poměrně čilá byla rovněž korespondence mezi Janouškem a odpovědnými místy v Praze, která však na rozdíl od dříve uvedených pozdravných telegramů byla převážně jednosměrná. Pro oficiální československou reprezentaci byl Janoušek jen „bezvýznamný zaprodanec“²³⁶, jehož radiotelegramy byly „vrcholem zpupnosti a bídáctví“²³⁷, a jehož vládním sídlem byla „jistá hospoda na Husáрске třídě v Pešti“²³⁸.

Tak tedy nechali českoslovenští představitelé bez odpovědi Janouškových telegram, kterým jí 18. června²³⁹ oznámil odtržení Slovenska od československého státu, a to i přes až podlézavý tón, kterým se snažil předseda revoluční vládní rady oslatit Masaryka jako muže:

²³⁰ Referát v „Červených novinách“ o vyhlášení Slovenskej republiky rád v Prešově 16. júna 1919 in tamtéž, str. 146-7

²³¹ Celoštátný sjezd rád pozdravuje Slovenskú republiku rád in tamtéž, str. 149-151

²³² U ukrajinské vlády byl jmenován dokonce i vyslanec SRR – předseda zdejší československé komunistické strany Růžička (je značně pozoruhodné, že telegram, jímž byl jmenován, není podepsán komisařem zahraničí, ale komisařem vyučování Fridrichem Šukem - někdy je jmenován i jako Suk) viz Slovenská republika rád – pozdravný telegram in SMUTNÝ, MILEI: str. 177-8

²³³ tamtéž, str. 195

²³⁴ krom výše zmíněných to byl i pozdrav od Matuzoviče a jeho jihoslovenské sekce – Skupina Juhoslovanských komunistov v Maďarsku pozdravuje Slovenskú republiku rád in tamtéž, str. 168

²³⁵ Ludový komisař zahraničia Čičerin v mene Ruskej sovietskej republiky pozdravuje Slovenskú republiku rád in tamtéž, str. 203-4

²³⁶ cit. dle: Národní politika 19. 6. čís. 167/XXXVII, str. 7

²³⁷ cit. dle: tamtéž

²³⁸ cit dle: Národní politika 24. 6. čís. 172/XXXVII, str. 3

²³⁹ PEŠA, Václav: Ohlas slovenskej republiky rád v českých krajinách in Slovenská republika rad: str. 136

„světového rozhledu, zvučného vědeckého jména, který si uvědomuje, že vlny sociální revoluce neminou válkou a kapitalismem vysávané státy. Jeho, jakož i naší snahou je, aby revoluce byla bez výkyvů, aby nepřinášela anarchii...“²⁴⁰

Toto sdělení ovšem mělo i jiný význam, než pouhou lichotku, která mu měla naklonit odpovědná místa.

Podobně jako Kun, opájel se Janoušek i ostatní členové vládní rady pocitem, že světová revoluce je pouze otázkou několika týdnů nejvýše měsíců a že bude stačit několik zpola výhružných a zpola uctivých dopisů a „světový imperialismus“ padne takřka bez boje²⁴¹. Svědčí o tom především jeho opakovaná výzva²⁴² vedoucím československým činitelům, aby ustoupili socialistické revoluci z cesty podobně jako Károlyi s Berinkieyem, jinak je smete spolu se starým pořádkem.

V druhém z těchto listů, který byl adresován Masarykově dceři Alici, doslova uvedl:

„Komunistická propaganda získává české vojáky. Rozvrat v armádě postupuje. Sociální revoluce nezastaví se před hranicemi republiky a bylo by jen největším zájmem lidským, aby převrat i v Čechách a Slovensku byl proveden klidně, bez prolévání krve a utrácení lidských životů“²⁴³.

Tento list se spolu s dalšími dostal do rukou československých orgánů 13. 6., kdy byla Janouškova žena, která jej měla z Budapešti doručit v Praze na nádraží zatčena. A navzdory jeho obsahu bylo během tří dnů pozatýkáno na 12 čelných představitelů komunistického hnutí²⁴⁴, kteří byli propuštěni až po necelém roce a to i přes dílčí protesty kladenského dělnictva²⁴⁵. Rozvrat v armádě ani sociální revoluce se nekonaly.

I na samotném Slovensku se postavení SRR začalo již krátce po jejím vyhlášení postupně drolit a to i přes ojedinělý výraznější úspěch Janouškovy administrativy, jakým byl zisk jižního Slovenska, když se 23. června na shromáždění v Lučenci obyvatelé tohoto města spolu

²⁴⁰ cit. dle: Telegram predsedu slovenskej revoluznej vládnej rady A. Janouška zasláný československej vládě v Praze in SMUTNÝ, MILEI: str. 148

²⁴¹ viz jejich projevy na lidovém shromáždění v Košicích z 26. června

²⁴² z 28. 3. a 1. 6. téhož roku

²⁴³ cit dle PEROUTKA. Budování státu II.: str. 635

²⁴⁴ včetně Muny

²⁴⁵ PEŠA: str. 140

s obyvateli Zvolena a třiasedmdesáti dalších obcí vyslovili „s velkým nadšením²⁴⁶“ za připojení k SRR. Ostatně tento výsledek se dal očekávat, jelikož na onom shromáždění promluvili jakožto hlavní řečníci přímo tři komisaři revoluční vládní rady SRR²⁴⁷. A aby bylo internacionálistu učiněno zadost, byla i zde před skončením schůze přijata zdravice MRR a vrchnímu veliteli „vítězné Rudé armády²⁴⁸“ Böhmovi.

Na druhou stranu se však právě v době, kdy mohl být v Košicích oslavován tento úspěch, začalo se v Maďarsku stále hlasitěji hovořit o nutnosti ústupu před mocnostmi jednajícími na mírové konferenci. Už 7. června zaslal do Budapešti předseda versailleské konference Clemenceau nótu, v níž pod hrozbou všeobecného útoku Dohody požadoval stažení maďarské armády ze Slovenska za demarkační linii²⁴⁹. Tehdy se Kunovi ještě podařilo vymluvit se na fakt, že prvním, kdo hranice překročil, nebyla Rudá armáda, ale československé vojsko. Ovšem již 13. června jakákoli zdržovací taktika v tomto směru přestala mít opodstatnění, neboť mírová konference určila definitivní hranici mezi Maďarskem, Československem a Rumunskem a tudíž byly nyní maďarské jednotky tak jako tak na cizím území²⁵⁰.

Tato nóta byla centrální řídicí radě MRR předána o dva dny později a den nato²⁵¹ oznámil Béla Kun, že ji přijímá. Avšak s lítostí musel oznámit, že maďarská vojska nemohou vyklidit Slovensko v požadovaném termínu, který byl určen na 24. června, neboť na území republiky rad se stále nacházely rumunské jednotky²⁵².

Z maďarské strany se však s největší pravděpodobností jednalo pouze o hru o čas. Svědčí o tom jednak vyhlášení SRR, od něž si Kun bezpochyby sliboval další vzrůst revolučního hnutí v zahraničí²⁵³ a jednak další útok 8. divize maďarské armády, kterým se téměř podařilo dobýt Nové Zámky a Bratislavu²⁵⁴.

Ovšem pokus o radikalizaci světového veřejného mínění se, jako už tolikrát, nezdařil a představitelé armády, kteří jak již bylo řečeno, vstoupili do aliance s bolševiky jen díky

²⁴⁶ Eperjesi munkás, 26. 6. čís. 5/I, str. 1 – fotokopie in CHMELÁROVÁ - Fotopříloha

²⁴⁷ Zhromaždění lučeneckého a zvolenského proletariátu vyhlásilo 23. júna, že sa pridáva k Slovenskej republike rád in SMUTNÝ, MILEI: str. 192-3

²⁴⁸ tamtéž

²⁴⁹ IRMANOVÁ: str. 128-9

²⁵⁰ Je ovšem faktem, že ve stejném postavení jako Maďarsko k Československu se ocitlo Rumunsko k Maďarsku, což umožňovalo Kunovi klást si podmínky ohledně stejného zacházení.

²⁵¹ čili 16. 6. – v den vyhlášení Slovenské republiky rad

²⁵² PEROUTKA: Budování státu II. 697-8

²⁵³ viz výše uvedené pozdravné telegramy, které často končí zvoláním: Ať žije světová revoluce!

²⁵⁴ HRONSKÝ: str. 182 – o vážnosti situace svědčí i naléhání generála Mittelhausera, aby Šrobár s civilními úřady ustoupil do Brna

vyhlídce na opětovný zisk Slovenska, po Kunově souhlasné odpovědi počali vypovídat poslušnost²⁵⁵, což šlo ruku v ruce s klesající bojovou morálkou Rudé armády.

Pod vlivem těchto nezdarů se nakonec Maďaři rozhodli akceptovat nové ultimatum, v němž Pellé z pověření Clemenceaua požadoval zastavení bojů 24. 6. v pět hodin ráno a následné stažení vojsk MRR ze Slovenska do půlnoci o čtyři dny později. Na plnění podmínek ultimata, mezi něž patřil i zákaz rekvírování, měli dohlížet mise amerických, britských a francouzských důstojníků, které měly právo volného pohybu po celém území Slovenska²⁵⁶.

Představitelé Slovenské republiky rad si pochopitelně uvědomovali, že pokud události nabерou výše zmíněný směr, bude to zároveň znamenat zánik celé SRR. Vždyť jestli společná vojska maďarské a slovenské republiky rad začala před Čechoslováky ustupovat, bylo jasné, co bude následovat, stáhne-li se z bojiště silnější z obou spojenců²⁵⁷. Jedinou pákou, která tak zůstala Republice rad v rukou, byla, stejně jako za časů Dvortsáka, mohutná shromáždění, výzvy a demonstrace, které měly dát najevo nespokojenost obyvatel s případným nastolením československé moci. A nutno dodat, že byla připravena daleko lépe než ta Dvortsáková.

V Košicích i v Prešově se demonstrovalo proti Clemenceauvě politice během osmnáctidenní existence republiky rad hned několikrát.

Poprvé v Košicích 22. června, kde zároveň promluvili na náměstí hned čtyři členové revoluční vládní rady²⁵⁸. Další vítanou příležitostí k manifestaci byl pak příjezd jedné z dohodových misí, kterou tvořili čtyři američtí důstojníci²⁵⁹ a která měla dohlédnout na plnění podmínek příměří, které vyplývalo z Clemenceauovy nóty. Jejich příjezd 25. června způsobil nejprve demonstrace v Košicích²⁶⁰ a po svém příjezdu do Prešova o den později byli Američané podobným způsobem uvítáni i tam²⁶¹. Přes veškerou snahu odpovědných míst se členové mise při svých odpovědích na projevy představitelů republiky rad pronesené před

²⁵⁵ Aurelius Stromfeld odstoupil na protest proti přijetí nóty jako jeden z prvních, Vilmos Böhm s ní sice projevil souhlas, ale poté, co ztroskotal jeho pokus nahradit Kunovu vládu nějakou přijatelnější, odstoupil ze svých funkcí i on (nedlouhý zbytek existence republiky rad strávil jako vyslanec ve Vídni) – TÓTH: str. 95

²⁵⁶ TOMÁŠEK: str. 147 - 148

²⁵⁷ Fakt, že si toto nebezpečí uvědomovali je zřejmý kupříkladu z novin vydaných dne 22. 6. 1919: Revolučná vládná rada Slovenskej republiky rád vyzývá pokračovať v boji in SMUTNÝ, MILEI str. 179

²⁵⁸ Janoušek, Hirossik, Vavrica, Jakab - viz Protestná schôdza košického proletariátu konaná 22. júna proti Clemenceauovej nóte: in SMUTNÝ, MILEI: str. 18

²⁵⁹ Plukovníci Gosman a Bankhead, kapitán Wheeler a poručík Beifield, který patrně působil jakožto tlumočnick, neboť překládal projevy svých nadřízených „lámanou maďarštinou“.

²⁶⁰ Na této demonstraci v Košicích byla rovněž patrně největší účast řečníků z řad lidových komisařů – během dne k davu promluvili Jakab, Varecha, Janoušek, Cápai, Ungár, (který si den nato zařekl při stejné příležitosti i v Prešově), Mokráň, Sluka a Féher.

²⁶¹ Pochopitelně se revoluční vládní rada se jinak snažila zanechat u členů mise ten nejpříznivější dojem – tak je kupříkladu nechala přenocovat v budově košického Sovětu a všemi prostředky se je snažila přesvědčit o výhodách SRR pro zdejší lid.

shromážděným davem omezili na prohlášení o tom, že nepřišli „s politickým, ale jen s vojenským posláním“²⁶² a že budou o průběhu své mise informovat nadřízené orgány.²⁶³

Další z demonstrací se uskutečnila 28. června a byla využita rovněž jakožto součást kampaně k mobilizaci obyvatelstva. Díky ní se podařilo Münnichovi vyzbrojit během jediného dne na 5 000 mužů a druhý den je vyslat na frontu²⁶⁴, kde se však do bojů díky příměří již nezapojili.

Od 25 června jednali představitelé MRR a ČSR v Bratislavě o definitivních podmínkách vyklizení Slovenska. Maďaři se naposledy pokusili o průtahy, avšak Pellé jim zcela jednoznačně sdělil, že jim sice prodlouží danou lhůtu až do půlnoci 4. července, avšak že tento termín je zcela definitivní. V tomto nekompromisním duchu se také nesl výsledek bratislavských jednání, jejichž protokoly byly podepsány 1. července²⁶⁵.

A maďarská vojska uposlechla.

2. července se stáhla Rudá armáda z obsazených jihoslovenských území, když však ještě před tím s veškerou pečlivostí zničila protokoly soudních spisů revolučních tribunálů²⁶⁶.

Na východním Slovensku trvalo stahování Maďarů o něco déle, což bylo dost možná zapříčiněno i tím, že se s Maďary snažila zachránit před pomstou vítězů i většina těch, kteří se výrazněji angažovali v rámci SRR.

Prchali jak klíčoví představitelé poraženého režimu, tak i mnoho těch, kteří doufali, že porážka je jen dočasná a že se budou moci přes veškeré nóty Dohody brzy opět vrátit. Tak pod Münnichovým vedením ustoupily na území Maďarska ty jednotky slovenské Rudé armády, které ještě v plné míře nezasáhla demoralizace a které hodlal Béla Kun využít pro další obranu svého režimu²⁶⁷.

Tedy ti všichni byli k půlnoci ze 4. na 5. července již za demarkační čarou a sedmého dne téhož měsíce vstoupili českoslovenští vojáci pod velením generála Hennocqea do hlavního města SRR Košic²⁶⁸, čímž zasadili ránu z milosti už i tak sporé existenci tohoto separatistického státního útvaru.

²⁶² Eperjesi munkás, 26. 6. čís. 5/I, str. 1 – fotokopie in CHMELÁROVÁ - Fotopříloha

²⁶³ Správa v časopise „Kassai munkás“ o prijatímisedohody a jej rokovaniach in SMUTNÝ, MILEI str.: 208-213, Novinová správa o prijatí misie dohody pre prímerie v Prešove 26. júna in tamtéž, str.:215-217

²⁶⁴ Novinová správa o demonstrácii košického robotníctva 28. júna a jeho vyzbrojenie in tamtéž str.: 223-224

²⁶⁵ HRONSKÝ: str. 183

²⁶⁶ KLIMKO: str. 101

²⁶⁷ tamtéž, str. 111

²⁶⁸ TOMÁŠEK: str. 157

3. Dozvuky

Představitelé SRR se tedy stáhli za nové hranice do Miškolce²⁶⁹, kde započali svou práci v exilu. Je ovšem více než zřejmé, že v tomto posledním období své existence byla revoluční vládní rada prosta jakékoli faktické pravomoci a Maďaři ji využívali víceméně pouze pro propagandistickou činnost mezi místními Slováky. Tak tedy kupříkladu v polovině července počal na žádost vrchního velitelství maďarské armády lidový komisař války SRR Julius Kováč znovu s nábořem do slovenské Rudé armády. Z mnohatisícových jednotek, kterými se holedbaly noviny v Košicích a Prešově ještě před pár týdny, toho mnoho nezůstalo a hlavní Kováčovou starostí bylo nyní zřídít „slovenský mezinárodní červený pluk“²⁷⁰, za kterýmžto účelem měla být vyslána do terénu mobilní náborová komise a v Budapešti měla být zřízena náborová kancelář²⁷¹.

Je ovšem otázkou do jaké míry tyto přípravy došly naplnění, neboť i čas Maďarské republiky rad se začal dobu dobou završovat.

Jak již bylo řečeno, nota Dohody žádala zúčastněné strany, aby stáhly svá vojska za hranice, které určila. Bylo zcela pochopitelné, že poté, co armáda MRR vyklidila slovenské území, požadoval Kun, aby se taktéž zachovali Rumuni ve východním Maďarsku,

Vzhledem k tomu, že se rumunská vojska odmítala stáhnout, zahájila proti nim špatně vyzbrojená a demoralizovaná Rudá armáda dvacátého července útok. Přes jisté počáteční úspěchy však byli čtyři dny poté Maďaři zastaveni a vrženi hluboko zpět na své území²⁷².

Byl to právě postup rumunských jednotek, který spolu s postoji sociálních demokratů, kteří se dostávali do stále otevřenější opozice vůči režimu, vedl 1. srpna k demisi Kuna²⁷³ a jeho spolupracovníků a jejich nahrazením socialistickou vládou Gyuly Peidla²⁷⁴. Ani tato vláda však nebyla sto v této bouřlivé situaci obstát a zanikla již o šest dní později – krátce po vstupu rumunských vojsk do Budapešti²⁷⁵.

²⁶⁹ KLIMKO: str. 111 – tamtéž uprchl i Dvortsák

²⁷⁰ Ovšem je třeba dodat, že takřka vše z toho, co z branné moci SRR zůstávalo i po 4. 7., bylo od té doby přičleněno k vojskům MRR.

²⁷¹ List slovenského ľudového komisařa vojny Júliusa Kováča vo veci organizovania slovenskej červenej armády in SMUTNÝ, MILEI: str. 242-243

²⁷² TÓTH: str. 112 - 121

²⁷³ Kun sám opustil zemi a emigroval do Vídně, odkud později odešel do SSSR, kde se koncem třicátých let stal obětí stalinských čistek. – viz TOMÁŠEK: str. 247

²⁷⁴ TÓTH str. 121 - 122

²⁷⁵ Strana socialisticko-komunistických dělníků Maďarska se ještě v průběhu srpna rozpadla, a zatímco sociální demokracie byla obnovena pod svým původním jménem a se svým originálním programem, museli komunisté přejít do ilegality, z níž mohli vystoupit až roku 1943. – viz tamtéž, str. 51 pozn. 3

Kontrarevoluční vlády, které se následně dostaly k moci, se zcela pochopitelně obrátily především proti představitelům minulého režimu a následná vlna zatýkání postihla i ty představitele SRR, kteří se stále ještě na území Maďarska nacházeli.

Tento osud tak stihl mnohé lidové komisaře. Janoušek a někteří jeho společníci byli odsouzeni rok po zániku SRR²⁷⁶ za zločin spolčení se záměrem urážky veličenstva²⁷⁷, která spočívala v tom, že:

„Janoušek, Hamzík, Kováč a Stehlik... se rozhodli vytvořit v severní části Maďarska, bezprostředně pod Karpatami, na přesně neohrazeném území nový stát pod názvem Slovenská republika rad ... Soud dále zjistil, že se rozhodli zorganizovat armádu... Dále... si zvolili vedení... a v tomto vedení sami přijali funkce tzv. lidových komisařů... Z toho všeho nesporně vyplývá, že... se společně rozhodli odtrhnout území v severním Maďarsku, které známe pod názvem Felvidék (Horniaky)... Toto chtěli uskutečnit násilnou cestou, protože neměli souhlas příslušných ústavních orgánů maďarského státu (Kunova vláda nebyl počítána za legitimní představitelku Maďarska – pozn. TB), které jsou jedině oprávněné rozhodovat o území státu...²⁷⁸“

V tomto procesu byl Janoušek²⁷⁹ odsouzen na tři roky žaláře a na deset let mu byla zabavena občanská práva. Jeho výše jmenovaní spolupracovníci spolu s Janouškovou sekretářkou Kristínou Macovou vyvázli s lehčími tresty, když byli odsouzeni k odnětí svobody do jednoho a půl roku a zbavení občanských práv na pět let²⁸⁰.

Zároveň s tímto procesem byly vykonány i jiné, při nichž byli k několikaměsíčním trestům vězení odsouzeni i další bývalí komisaři SRR²⁸¹ a nutno dodat, že se velká část komisařů po vypršení trestu vrátila do Československa.

Je poměrně pozoruhodným faktem, že mnozí bývalí komisaři sice do KSČ vstoupili²⁸², ale ve velice krátké době odtamtud odešli nebo byli vyloučeni, aby vzápětí přešli ke skupinám,

²⁷⁶ Hlavní přelíčení se konalo ve dnech 23. – 30. června 1920. – SMUTNÝ MILEI: str. 251 pozn. 1

²⁷⁷ Ačkoli se původní žaloba týkala zločinu vzpoury a kriminálních deliktů.

²⁷⁸ cit. dle: Zdovodnienie rozsudku vyneseného budapeštianským trestným súdom nad A. Janouškm a niektorými ďalšími ľudovými komisármi in SMUTNÝ, MILEI: str. 251-252

²⁷⁹ Janoušek byl po svém propuštění roku 1921 vykázán z Maďarska a po poměrně dobrodružné cestě, kdy byl ještě krátký čas vězněn v ČSR, se mu podařilo emigrovat do SSSR, kde pracoval až do své smrti r. 1941 jako vedoucí úředník v hospodářské sféře.

²⁸⁰ Kromě Macové, která byla zbavena občanských práv na tři roky. - viz Zdovodnienie rozsudku vyneseného budapeštianským trestným súdom nad A. Janouškem a niektorými ďalšími ľudovými komisármi in SMUTNÝ, MILEI: str. 252 – pozn. 2

²⁸¹ Kupříkladu František Féher byl odsouzen na rok a půl.

²⁸² Komunistická strana Československa

keré jim byly svými politickými postoji bližší. Tak konec dvacátých let zastihl kupříkladu Jozefa Varechu jakožto funkcionáře Maďarské národní strany a Štefana Mokráně jako spolupracovníka Slovenského nacionalisty Vojtecha Tuky²⁸³.

Zde je třeba hledat podle mého názoru rovněž důvod, proč se ani předválečná KSČ ve dvacátých a počátkem třicátých let k SRR příliš nehlásila - během dvacátých let proběhlo pouze jediné shromáždění, které se na existenci SRR dovolávalo²⁸⁴ a je příznačné, že se sešlo v Lučenci, který byl z hlediska SRR spíše periferií.

Teprve během třicátých let, kdy vzpomínky na republiku rad značně vybledly, se s ní jakoby veden KSČ smířilo a zařadilo do svého panteonu. Ovšem skutečný nástup zájmu a propagandistického vyžití SRR započal až s počátkem padesátých let a jedním z jeho vrcholů bezesporu bylo přejmenování prešovského Městského múzea na Múzeum Slovenské republiky rád, k čemuž došlo v lednu 1961²⁸⁵.

Tou dobou byla již značná část představitelů SRR po smrti, co umožnilo KSČ si tento stát svým způsobem přivlastnit, přestože neexistovala žádná přímá dějinná spojnice mezi ním a dějinami KSČ²⁸⁶. Svým způsobem se dá dokonce říci, že SRR představovala pro KSČ nebezpečný konkurenční projekt, který nezapadal do jejich dějin, a proto se jej je třeba se zbavit, nebo si jej podmanit.

Což by mohlo objasňovat i pozoruhodný fakt, že přestože jedno z hlavních hesel KSS²⁸⁷ pracující v ilegality v rámci Slovenského štátu, bylo v letech 1940-1943 – tedy v době, kdy zdaleka ještě nebylo postavení poválečného Slovenska jisté - „*Za sovětské Slovensko*“, nebyl dosud nalezen jediný materiál, v němž by se tito komunisté na SRR odvolávali²⁸⁸.

²⁸³ Slovenský biografický slovník V. (T-Ž), str. 233-4 (Heslo – Varecha, Jozef), Slovenský biografický slovník IV (M-R) str. 212 (Heslo – Mokrán, Štefan)

²⁸⁴ KANIS Pavol: Miesto Sloveskej republiky rád v tradíciach ľudovodemokratického a socialistického československa in Slovenská republika rád: str. 204

²⁸⁵ BEŇOVSKÝ, Boris: K otázke zbierkových fondov Slovenskej republiky rád vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach a v Múzeu SRR v Prešove in tamtéž, str. 218

²⁸⁶ Je ostatně známo, že proti SRR bojoval v řadách „buržoasní“ československé armády pozdější dlouholetý předseda KSČ Klement Gottwald.

²⁸⁷ Komunistická strana Slovenska

²⁸⁸ KANIS Pavol: Miesto Sloveskej republiky rád...: str. 204

ZÁVĚR

Deset měsíců, které uplynuly mezi říjnem 1918 a srpnem 1919, bylo v celé Evropě nesmírně bohaté na události, které určovaly běh dějin ještě o mnoho desítek let později. Ale jen málokde se změny tohoto necelého roku projevíly markantněji než na Slovensku, kde se střely síly, které Evropa před světovou válkou nemohla nebo nechtěla znát. Vždyť poprvé se měl v této části světa projevit vliv zázračného léku na všechny války světa. Ne síla, ale právo. Právo, které dá každému možnost si zvolit. Právo, které odstraní mezinárodní napětí. Právo na sebeurčení.

Češi a Slováci s ním dokázali hrát mistrně. Dokázali se celému světu prezentovat jako utlačované národnosti, které nezbytně potřebují nový samostatný stát. Uherská strana vstoupila v tomto ohledu do boje nepřipravena a národní hnutí ve svých hranicích spíše bagatelizovala, než aby jej nějak využívala ve svůj prospěch.

A tak teprve když byly rozdány karty, zjistila náhle budapešťská vláda, že nemá takřka nic, s čím by mohla Čechoslovákům v úsilí o udržení alespoň části Horní země opanovat. Miláček vítězných velmocí s právem na své straně a proti nim poražený zkostnatělý stát s nadvládou pozemkové aristokracie. Bylo zřejmé, komu v této partii připadne vítězství.

I proto došlo k astrové revoluci, která vynesla k moci hraběte Károlyiho a jeho program radikální demokratizace Uher, který počítal i s autonomií pro nemaďarské národnosti, v důsledku čehož by se snad reprezentanti jednotlivých národností mohli rozhodnout dát Uhrám ještě jednu šanci.

Nestalo se. Károlyi nedokázal za několik týdnů potlačit pocit hořkosti, který se v nemaďarských národech kupil dlouhá předcházející desetiletí. Uhry směřovaly k rozpadu. Na bezmocnost vlády tento rozklad zastavit reagovaly i vyhlášením svého práva na sebeurčení i ty národnostní skupiny, o nichž se očekávalo, že budou vládě loajální. To se stalo kupříkladu v prosinci 1918 na Spiši, kde samostatný stát nevyhlásili Slováci, ale spíš Němci.

Ovšem je pravdou, že na jiných místech Slovenska hrálo právo na sebeurčení dokonce přeci jen do karet maďarské vládě. Bylo tomu tak například na Šariši, odkud vzešel projekt Slovenská lidové republiky, která, ačkoliv by byla formálně samostatná, by v čele se svým prezidentem Viktorem Dvortsákem držela silně promaďarský kurs.

Avšak tento pokus pro nedostatečnou podporu ze všech stran selhal a Slovensko se záhy ocitlo v rukou československé armády.

Ovšem jakmile byla takováto idea jednou na světě, bylo jasné, že dříve nebo později se někdo o vytvoření dalšího vzdorostátu na slovenském území pokusí. A ten čas přišel dříve, než kdokoli očekával.

Poté, co v Maďarsku propukla revoluce a Károlyiho vystřídal Béla Kun, přibyl k výčtu separatistických státních útvarů další – tentokrát pod heslem socialistické státnosti. A přestože mnoho ze svých obyvatel zlákal na výjimečné sociální výhody, musel i on po dvou týdnech života ustoupit tlaku mínění Dohody a československé armády.

Všechny tyto tři státní útvary tak měly některé základní společné znaky, které ukazovaly na jejich neschopnost dlouhodobější existence.

Především to bylo apelování na právo na sebeurčení. Jenže ani v jednom z těchto států toto právo nemělo potřebnou relevanci. Němci netvořili na Spiši dokonce ani nadpoloviční většinu obyvatel, Slovenská lidová republika by neměla ani dostatek národního úřednictva pro administrativu a Slovenská republika rad tvořila z národnostního hlediska podivnou směsici Rusínů, Slováků, Maďarů a dalších národností, čili bylo na pováženou, zda se přes deklarovanou „leninskou národnostní politiku“ vůbec jedná o národní stát v jakémkoli smyslu tohoto slova.

Další nevýhodou těchto státních útvarů byla pak jejich vojenská slabost, která je učinila bezbrannými vůči kterémukoli silnějšímu státu v okolí. To poznala Nezávislá spišská republika tváří v tvář Polákům, SLR vůči Čechům, a představitelé SRR se dařilo přežívat po celou dobu jen a pouze díky vydatné pomoci Maďarů, po jejichž odchodu se pak slovenská rudá armáda ani nepokoušela o další odpor.

Z toho vyplývá i návaznost všech těchto států na Maďarsko – vždyť i hnutí za samostatnost Spiše se zpočátku profilovalo jako prohungaristické a působení SLR a SRR by bez přímé podpory z Maďarska ani nebylo možné.

Dalším faktem, který je spojuje, je jejich neschopnost zajistit si podporu obyvatel na celém území, na nějž si činili nárok. Spišští Němci nejenže čelili odporu místních Slováků, ale nebyli v otázce samostatnosti jednotní ani mezi sebou. Vůči Dvortsákově republice probíhaly demonstrace po celou dobu její existence a ani působení SRR nevyvolalo žádnou celoslovenskou revoluci.

Tyto všechny faktory pak ve svém součtu přispěly nejen ke krátké životnosti výše zmiňovaných státních útvarů, ale také k tomu, že se po jejich rozpadu nepodařilo ani během celého zbytku bouřlivého dvacátého století žádný z nich obnovit.

LITERATURA:

Monografie:

- CARSTEN, Francis Ludwig: Revolution in central Europe 1918-1919, Berkeley, 1972
- FASORA, Lukáš: Dějiny Maďarska 1918-1945, Brno, 2000
- GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ Soňa, OLEJNÍK Milan: Karpatski Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953, Bratislava, 2005
- GAŠPAR, Ján: Po stopách bojů Československého vojska a legionářů v okolí Košic v roku 1919 průvodce po naučné stezce Kysak-Košická Belá-Medzev-Turňa nad Bodvou, Košice 2001
- HORNA, Richard: Hranice republiky Československé ve světle historie, Bratislava, 1924
- HRONSKÝ, Marián: Boj o Slovensko a Trianon 1918-1920, Bratislava 1998
- IRMANOVÁ, Eva: Maďarsko a versailleský mírový systém, Ústí nad Labem, 2002
- KLIMKO, Józef: Slovenská republika rád, Bratislava, 1979
- KONTLER, László: Dějiny Maďarska, Praha, 2001
- KOVÁČ, Dušan: Německo a Německá menšina na Slovensku, Bratislava, 1991
- PEROUTKA, Ferdinand, Budování státu I., Praha, 1991
- PEROUTKA, Ferdinand: Budování státu II., Praha, 1991
- RYCHLÍK, Jan: Češi a Slováci ve 20. století I., Česko-slovenské vztahy 1914-1945, Praha 1997
- RYNDA, Bohumil, SLIVKA, Laco: Zrod, činnosť a význam Slovenskej republiky rád, Praha, 1989
- SERVICE Robert: Lenin, Praha, 2002
- TAJTÁK, Ladislav: Vznik Československa a východné Slovensko, Prešov, 1992
- TOMÁŠEK, Dušan: Nevyhlášená válka: boje o Slovensko 1918-1920, Praha, 2005

Studie ve sbornících:

BEŇOVSKÝ, Boris: K otázke zbierkových fondov Slovenskej republiky rád vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach a v Múzeu SRR v Prešove in Slovenská republika rád, Bratislava, 1980

BOBRÍK Miroslav: Die Deutschen in der Slowakei und die Slowakische frage, in MOMMSEN, KOVÁČ, MALÍŘ, MAREK: Der erste Weltkrieg und die Beziehungen zwischen Tschechen, Slowaken und Deutschen, Essen, 2001

GYÖFFY, Sándor: Maďarská republika rád, in GYÖFFY Sándor, KANIS Pavol: 1919 na ceste svetovej revolúcie : Maďarská republika rád, Slovenská republika rád, Bratislava, 1981

KANIS Pavol: Slovenská republika rád, in GYÖFFY Sándor, KANIS Pavol: 1919 na ceste svetovej revolúcie : Maďarská republika rád, Slovenská republika rád, Bratislava, 1981

KANIS, Pavol: Miesto Sloveskej republiky rád v tradíciach ľudovodemokratického a socialistického československa in Slovenská republika rád, Bratislava, 1980

KÖVÁGÓ, László: Internacionalismus Maďarskej republiky rád, in Slovenská republika rád, Bratislava, 1980

KÖVÁGÓ, László: Národní otázka v době Republiky rád, in Maďarská republika rád : sborník ref. z konf. k 65. výročí Maď. republiky rád, Praha, 1985

MURCKO Michal, Vznik Československa a okres Stará Ľubovňa in Z minulosti Spiša VII – VIII 1999/2000, Levoča, 2001

PEŠA, Václav: Ohlas slovenskej republiky rád v českých krajinách in Slovenská republika rád, Bratislava, 1980

PLEVZA, Viliam: Slovenská republika rád a jej miesto v dejinách Československa in Slovenská republika rád, Bratislava, 1980

TAJTÁK, Ladislav: Separatistické a dezintegračné tendencie na Slovensku v 19 a 20. storočí, str. 115 in Acta historica neosoliensia 8/2005, Banská Bystrica, 2005

TÓTH, Andrej: Úsilí opozičního křídla sociálních demokratů za Maďarské republiky rád sesadit „sovětský“ kabinet (1919) in Moderní dějiny 12/2004, Praha, 2004

ZMÁTLO, Peter: Z kultúrno-spoločenskej činnosti spolkov a škôl v okrese Stará Ľubovňa v rokoch predmníchovskej ČSR 1918-1938 in Z Minulosti Spiša, VII-VIII, Levoča, 2001

Personenregister, in MOMMSEN, KOVÁČ, MALÍŘ, MAREK: Der erste Weltkrieg und die Beziehungen zwischen Tschechen, Slowaken und Deutschen, Essen, 2001

Úvod in ed. BEŇOVSKÝ, Boris: Byť prvým plameňom, Košice, 1979

Periodika:

Národní politika, 1919

Edice pramenů:

ed. CHMELÁROVÁ, Mária: Slovenská republika rád: Výbor dokumetov, Košice, 1969

ed. SMUTNÝ, Anton, MILEI, György: Slovenská republika rád: Dokumenty, Bratislava, 1970

Encyklopedie:

Slovenský biografický sborník I. (A-D)

Slovenský biografický slovník II. (E-J)

Slovenský biografický slovník IV (M-R)

Slovenský biografický slovník VI. (T-Ž)

Encyklopédia Slovenska III. (K-M)

Encyklopédia Slovenska, IV. (N-Q)

Encyklopédia Slovenska V. (R-Š)

Encyklopédia Slovenska VI. (T-Ž)

Internetové zdroje:

DULIČENKO, Aleksandr D.: Ostslovakisch - <http://www.uni-klu.ac.at/eeo/Ostslowakisch.pdf>

GREGUŠ, Peter: Slováci – výtvar mad'arónskej propagandy -
<http://www.noveslovo.sk/archiv/2001-30/ominulosti.html#02>

OLEJNÍK, Milan: Impact of external factors upon formation of ethnicity – the case of German community living in the region of Zips - <http://www.saske.sk/cas/4-2002/olejnik-st.html>